

Tartu Universitet

Filosofiska fakulteten

Colleget för främmande språk och kulturer

Avdelningen för skandinavistik

Möten med näcken och sjörået

**En studie av trosföreställningar kring vattenboende väsen i sägner från sydvästra
Sverige**

Magisteravhandling av Sander Mändoja

Handledare: Daniel Sävborg, PhD

Tartu 2015

Innehållsförteckning

1. Inledning.....	4
1.1 Syfte och frågeställningar.....	4
1.2 Material	6
1.3 Teori	8
1.4 Metod	15
1.5 Tidigare Forskning	16
1.6 Disposition.....	17
2. Analys.....	19
2.1 "Dalslandssägner"	19
2.1.1 Sägner om näcken.....	19
2.1.2 Sägner om ström-/forsgubben	25
2.1.3 Sägner om sjörået	28
2.2 "Värmlandssägner"	33
2.2.1 Sägner om näcken.....	33
2.2.2 Sägner om ström-/forsgubben	36
2.2.3 Sägner om sjörået	40
2.3 "Hallandssägner".....	44
2.3.1 Sägner om näcken.....	44
2.3.2 Sägner om sjörået	47
2.4 "Bohuslänska sägner".....	51
2.4.1 Sägner om näcken.....	51
2.4.2 Sägner om sjörået	55
2.5 "Västgötasägner"	58
2.5.1 Sägner om näcken.....	58
2.5.2 Sägner om sjörået	62
3. Sammanfattande analys.....	66
3.1 Geografisk redogörelse.....	66
3.1.1 Dalsland.....	66
3.1.2 Värmland	67
3.1.3 Halland	68
3.1.4 Bohuslän.....	68

3.1.5 Västergötaland.....	69
3.2 Redogörelse över analyskategorierna.....	70
3.2.1 Upplevarens kön.....	70
3.2.2 Förverkligandets tid.....	72
3.2.3 Förverkligandets plats	73
3.2.4 Typ av upplevelse.....	75
3.2.5 Väsandets gestalt	75
3.2.6 Väsandets förhållande till människor	77
3.2.7 Erotiska motiv	79
3.2.8 Det psykiska förhållande gentemot väsandet.....	81
3.2.9 Skyddande medel	82
3.2.10 Väsandets namn.....	84
4. Sammanfattning.....	86
Litteraturförteckning	89
Resümee	91
Lihlitsents.....	93

1. Inledning

1.1 Syfte och frågeställningar

Det övergripande syftet med denna magisteruppsats är att undersöka vilka olika sjö- och havsboende varelser som förekommer i folksägnerna insamlade från sydvästra Sverige och hur de skiljer sig från varandra. Uppsatsen strävar efter att komma fram till ett grundligt resultat som bygger på noggranna analyser av folksägnerna samlade i fem landskap: Bohuslän, Västergötland, Värmland, Dalsland och Halland.

Det finns en hel del benämningar som förekommer i sägner där övernaturliga väsen som förknippas med vattnet uppträder: näcken, sjörået, havsfrun, strömkarlen, strömgubben, sjöjungfrun m.m (af Klintberg 2010: 111-112). Flera av de namnen som nämndes tycks vara synonymer till varandra och i tidigare forskning har man kommit fram till att man kan räkna bara två förstnämnda som självständiga väsen, nämligen näcken (strömkarlen, strömgubben) och sjörået (sjöjungfrun). Det finns förstås en ganska stor variation mellan olika delar av Sverige vad gäller namnen på övernaturliga väsen, men i samlingar av sägner från de fem landskapen som nämndes ovan, är alla historier om samma varelse redan grupperade under en rubrik, även om det i själva uppteckningarna används en hel del olika benämningar.

Det finns redan en hel del skrivet om vattenboende varelser i svenska folksägnerna, bland annat har Bengt af Klintberg och John Lindow gjort detta. Det som vanligtvis påpekas när man tar upp sjö- eller havsväsen är att det i stort sett finns två typer av sådana: sjörået som är en kvinnlig varelse och näcken som är en manlig varelse. När det gäller mer djupgående verk om specifika vattenboende väsen, kan man nämna Jochum Stattins doktorsavhandling "Näcken" (1984), men det saknas liknande verk om sjörået. Med hänsyn till det är ingående syftet med denna uppsats att gå djupare in i ämnet och försöka hitta även andra faktorer utom könet som är gemensamma respektive olika hos de två typer av varelser.

Det som jag ska ägna mig åt är en ingående analys av sägner som berättar om sjörået och näcken samt en jämförelse som är baserad på analysen och som tar hänsyn till de aspekter jag påpekade i början av detta kapitel. Det skall alltså inte vara bara en lista av kännetecknande egenskaper till ett väsen utan ett försök att kartlägga vattenboende folktroväsens fundamentala inställning till människor.

Hittills har forskarna i många fall koncentrerat sig på att katalogisera folksägnerna och -sagorna och dela upp dem i grupper och listor enligt innehållet. Bland annat kan man nämna Aarne-Thompson typindex över folksagor och Bengt af Klintbergs ”The Types of the Swedish Folk Legend” som exempel på sådana undersökningar. Naturligtvis får man mycket hjälp av sådana indexsystem i sin forskning för det gör det lättare att se gemensamma mönster i berättelser från helt olika platser. Å andra sidan ser man vanligtvis bara ett exempel på en viss typ av historia i sådana indexsystem, vilket gör det svårt att lägga märke till nyanser och små avvikelser mellan olika versioner av en och samma berättelse. För att dra några slutgiltiga slutsatser om övernaturliga väsen som förekommer i folksägnerna räcker det alltså inte att bara titta på indexsystemen, utan man kan lyckas med det bara genom att analysera ett större antal berättelser och jämföra förekommande tendenser samt motiv med varandra.

När det gäller folksägnernas innehåll samt väsendenas beteende och utseende finns det fyra frågor som jag försöker finna svar på i denna uppsats. Genom svaren hoppas jag komma fram till slutsatser om respektive väsen och deras likheter och olikheter.

Den första frågan handlar om tid och plats där mötet med respektive väsen ägde rum. Enligt John Lindow möter man det övernaturliga i sägner på ställen långt hemifrån, t.ex. i skogen. Han säger också att det är vanligt för sådana möten att äga rum när det är mörkt ute eller i dåligt väder (Lindow 1978: 32). Däremot menar Max Lüthi att i sägner, i kontrast till folksagor, kommer man i kontakt med övernaturliga väsenden nära sitt hem (Lüthi 1982: 8). Genom att se om mötet med vattenboende väsen i sägner som analyseras i denna uppsats ägde rum på dag- eller nattetid, nära vattnet eller inte, kan man förhoppningsvis komma fram till ett mönster rörande omständigheterna som leder till ett möte just med det specifika väsendet.

För den andra tas frågan om väsendets gestalt upp: hur ofta de har mänsklig gestalt och hur ofta de har tagit gestalt av något djur eller föremål. I tidigare forskning har det påpekats att näcken i folksägnerna ganska ofta förekommer i gestalt av en häst (Lindow 1978: 121) och ibland även som något föremål, t.ex. ett pärlband (Schön 2010: 125), medan sjörået har sagts uppträda i gestalten av halv-fisk, halv-kvinna (Schön 2010: 91). Genom att analysera vilken gestalt väsen tar i sägnerna ska jag undersöka om och i vilken grad dessa påståenden stämmer, samt om väsendets gestalt har någon koppling till respektive sägens innehåll eller motiv.

Den tredje frågan handlar om väsendenas attityder mot människor. Var det alltid så att de ville göra ont eller hände det också att de hjälpte någon? Bengt af Klintberg har nämnt att det inte

var ovanligt för sjörået och havsfrun att hjälpa sjömän och fiskare med god vind eller tur på fisketur, däremot talade man ganska sällan om alls om sådana positiva egenskaper hos näcken (af Klintberg 2010: 111). John Lindow skriver om strömkarlen – som enligt honom är en neutral benämning för näcken – så: ”He was peaceful toward all and never got in anyone’s way” (Lindow 1978: 121). Min avsikt är att kontrollera om detta stämmer även i sägnerna som ingår i denna uppsats urval eller kan man se något annat mönster gällande sjöråets samt näckens förhållningssätt till människor.

Fjärde frågan handlar om om varelsernas attityder till olika kön. Vissa forskare har påpekat att näcken brukade locka kvinnor och sjörået män, samt att beskrivningar av dessa möten var erotiskt laddade (af Klintberg 2010: 111, Schön 2010: 91, 127). Jag vill undersöka hur stor del av sägnerna i urvalet som handlar om hur väsendena lockar människor till sig. Därtill tar jag hänsyn till till vilket kön upplevaren som var i kontakt med vattenväsendet tillhörde. Genom en statistisk analys får man en bättre kunskap om huruvid erotiska egenskaper, vilka vanligtvis associerades med sjörået och speciellt med näcken, har någon grund i verkligheten.

1.2 Material

Som primära källor ska jag använda fem samlingar av folksägnar, utgivna av Carl-Martin Bergstrand: ”Dalslandssägnar”, ”Hallandssägnar”, ”Värmlandssägnar”, ”Västgötasägnar” och ”Bohuslänska sägnar”. I alla dessa samlingar finns uppteckningar av sägnar om både näcken och sjörået som utgör ett tillräckligt urval för analysen.

Bergstrands sägensamlingar är lämpliga att använda eftersom materialet täcker nästan hela sydvästra delen av Sverige (Skåne är utelämnad). En analys av uppteckningarna i Bergstrands samlingar ger en bra överblick över vattenboende väsens karakteristiska egenskaper och över olikheter mellan olika typer av vattenboende väsen i detta område. Varför jag har valt att inkludera bara ovannämnda fem landskap, inte hela Sverige i min uppsats, är delvis beroende på uppsatsens föreskrivna längd, som gör att jag måste begränsa mig, men också på att det saknas liknande sägensamlingar för norra och östra Sverige, d.v.s samlingar som är uppdelade på liknande sätt och utgivna av samma person. Användande av samlingar från andra utgivare skulle möjligtvis leda till problem med tanke på källmaterialets jämförbarhet med varandra. Med hänsyn till svenska sägensamlingar, är Bergstrands verk definitivt bland de mest kända och framträdande. Det är bl.a. Bengt af Klintberg som nämner Bergstrands verk i sin bok

”The Types of the Swedish Folk Legend”. Han skriver att det är tack vare Bergstrand och andra samlare av folkloristiskt material från västra Sverige som gör att just västra delen av landet är bättre representerad i Klintbergs katalog än andra landskap (af Klintberg 2010: 17). Samtidigt gränsar alla dessa fem landskap till varandra, vilket ökar resultatens jämförbarhet. Därtill ligger alla inkluderade fem landskap nära vatten: Bohuslän och Halland ligger längs kusten, Värmland och Dalsland gränsar delvis till Väneren, och Västergötaland gränsar till både Väneren och Vättern – det betyder att det finns tillräckligt material om vattenboende väsen för att genomföra en hållbar analys. Tidsmässigt härstammar sägnerna i Bergstrands samlingar från första halvan av 1900-talet (dvs. det är den tiden när de upptecknades, själva motiven kan förekomma även i mycket äldre källor).

En ganska stor del av material i Bergstrands samlingar är hämtad från olika arkiv (framför allt Västsvenska Folkminnesarkivet), men delvis har han också själv besökt sockerna och upptecknat sägnerna. Det är självklart att det i arkiven bevaras ett mycket större antal av sägnerna än han hade möjlighet att samla ihop och publicera. Han lyfter t.ex. fram att det i Västsvenska Folkminnesarkivet finns cirka 10 000 sägner som är upptecknade i Halland, men i samlingen ”Hallandssägner” har han bara inkluderat 505 av dem (Bergstrand 1949: 8). Med tanke på källmaterialets representativitet för undersökningsområdet, är det viktigt att erkänna min uppsats beroende av Bergstrands omdöme vid urvalet. Dock bedömer jag att sägnerna i dessa fem samlingar utgör ett urval som är representativt för Sydvästra Sverige. Min uppfattning beror delvis på hans och hans verks ansedda position bland svenska folkloreforskare, delvis på hans eget uttalande om urvalsfrågan: ”Då jag i avsikt att åstadkomma ett urval, ägnat att med bästa möjliga material ge en samlad bild av Värmlands folksägner [...] (Bergstrand 1948: 5). Jag har ingen anledning att betvivla att han har haft samma intention rörande urvalet av de andra samlingarna. Med hänsyn till sägnernas genuitet skriver Bergstrand att han utelämnade bearbetade historier och bara medtog sägner ”med god folklig framställning” (Bergstrand 1949: 8).

Som sekundära källor används verk av olika kända forskare i fältet: Bengt af Klintberg, John Lindow, Max Lüthi m.m. Med hjälp av dem ska jag först ge en kort introduktion till ämnet och tidigare forskning, vilket skulle underlätta att förstå min uppsats kontext samt hur den passar in i naturväsensforskning i svensk folktro som en helhet. Därtill används sekundära källor för att förklara begrepp som kommer att användas genomgående i uppsatsen. Bland sekundära källor kan man också räkna tidigare skrivna artiklar och uppsatser som ur olika

perspektiv behandlat vattenlevande väsen. Översikten över dessa verk ges i underkapitlet ”Tidigare forskning”. Framför allt har jag tänkt nyttja redan existerande material om vattenlevande väsen i svensk folktro ur komparativ synvinkel: redan i delar av analysen ska jag jämföra inhämtade resultat med det som har skrivits om respektive fenomen i tidigare forskning. Ännu mer diskuterar jag tidigare forskning i redogörelsen över mina samlade resultat för att visa hur och i vilken grad mina slutsatser avviker från de andra forskarnas som har ägnat sig åt samma tema. Därtill kommer sekundära källor att användas vid omarbetandet av analysmodellen, dvs. att delvis beror analysmodellen på aspekter som tidigare undersökningar har påvisat, men som ska nu provas endast med hänsyn till folksägnen.

1.3 Teori

Med utgångspunkt i tidigare forskning formulerar jag mina frågeställningar, min hypotes och min analysmodell genom vilken jag ska försöka komma fram till några resultat.

För att tydliggöra det som avses med begreppet ”folksägen” ska jag först ge en kort översikt och förklara skillnader mellan folksagor och folksägnen. Det är nödvändigt att börja med en kort introduktion över ämnet, då det gör klart för läsarna vad som kommer att undersökas samt hur hänger det ihop med tidigare forskning inom samma fält. Det är också nödvändigt att förklara varför jag har inkluderat folksägnen men inte folksagor – det är möjligt att ge en bra förklaring bara när man har först förklarat hur dessa två genrer skiljer sig från varandra och vilka risker som skulle dyka upp om man inkluderar båda två i sin undersökning.

I ramarna av denna uppsats betraktas (folk)sägen som en monoepisodisk narrativ som innehåller stilistiska drag vilkas syfte är att göra den trovärdig (af Klintberg 2010: 12). Den skiljer sig från den andra stora folklöregenen – folksagan – genom att den senare är mer detaljerad och dess händelser äger rum i sagovärld, d.v.s. det förekommer mycket sällan verkliga toponymer och annat som skulle syfta på den verkliga världen. Folksagans syfte var att underhålla åhörarna medan man genom sägnen framförde kunskaper, trosföreställningar och normer (af Klintberg 1982: 151).

Anledningen varför jag valde att bygga analysen på folksägnen inte på folksagor beror på det som står i föregående avsnitt: min mening är att undersöka äkta trosföreställningar hos dåtidens människor. Medan folksagor definitivt är värda att undersöka från andra synpunkter, är de inte tillämpliga i denna uppsats, eftersom alltför mycket i deras innehåll inte beror på

folktron utan på berättarens (berättarnas) egen fantasi och konstnärlighet. Inte helt obetydlig är också att det knappast finns en så fullständig samling av svenska folksagor som det finns folksägnar uppskrivna i Bergstrands samlingar.

Det finns också verk som tar upp specifika karakteristika som är kännetecknande för sjö- eller havsboende väsen (näcken, sjörået). Det är just den informationen som jag har tänkt mig, i alla fall delvis, att utgå ifrån i min hypotes: jag vill nämligen undersöka om uppgifter om någon specifik varelse, som är baserad på mängder av folktromaterial från olika ställe, stämmer också i verkligheten i varje sägen, eller går det inte att generalisera på det viset som man har hittills gjort. I boken "The Types of the Swedish Folk Legend" av Bengt af Klintberg finns en ganska bra överblick över övernaturliga väsen som förekommer i svenska folksägnar i allmänhet och han påpekar många väsentliga aspekter hos sjö- och havsboende väsen. Om näcken och sjörået har även Ebbe Schön skrivit i sin bok "Erotiska väsen". Han har skrivit ett helt kapitel om både näcken och sjörået som han stött med respektive textexempel. Som källmaterial har Schön dock använt material från flera olika genrer: ballader, folksagor och sägnar. I tidigare skrivna arbeten har forskarna generellt lagt vikt på könsfrågan: näcken verkar vara en manlig varelse och sjörået en kvinnlig varelse. Det är ganska sällan när man har inkluderat någon geografisk aspekt i sin undersökning, i några fall har man påpekat olika namnvarianter av näcken eller sjörået i olika delar av Sverige, men inte analyserat sägnerna med hänsyn till deras geografiska ursprung. Min tanke är att göra det och ta upp även andra faktorer, t.ex. attityder mot människor och ännu mer attityder som varelser har mot olika kön. Därtill kan det bli intressant att jämföra mina egna resultat med det som bl.a. Ebbe Schön och Bengt af Klintberg har kommit fram till och se om det finns några avvikelser där.

I analysdelen ska jag analysera autentiska sägnar som är uppskrivna och samlade utifrån deras geografiska härkomst. Jag utgår från mina frågeställningar som ligger till grund för analysmodellen. Under bearbetningen av resultaten som samlats i analysdelen, tar jag hänsyn till geografiska och typologiska åtskillnader, samt jämför slutsatser med tidigare skriva verk om vattenboende väsen i svensk folklöre.

Den analysmodell som kommer att användas i denna uppsats bygger i stort sett på Juha Pentikäinens *Function-analytical approach* som han framställer i sin avhandling "The Nordic Dead-Child Tradition – Nordic Dead-Child Beings" (1968). I grund och botten är det en modell som tjänar som hjälp för att karakterisera övernaturliga väsen enligt hur de skildras i

folktraditionen. Genom detta kan komma fram till vilken funktion de har (eller tänkt att ha) haft i samhället (Pentikäinen 1968: 113). Därtill är modellen universiell, d.v.s den är inte knuten till något specifikt väsen. Enligt Pentikäinen ska man ta hänsyn till 11 olika aspekter:

1. Berättare (*narrator*)
2. Upplevare (*experiencer*)
3. Förverkligandes tid (*time of actualization*)
4. Förverkligandes plats (*place of actualization*)
5. Typ av upplevelse (*type of experience*) – hörsel-, syn- eller sinnesrelaterad upplevelse
6. Det övernaturliga väsendets roll (beteende) (*role (behaviour) of supra normal being*)
7. Upplevarens beteende (*behaviour of experiencer*)
8. Trosföreställning rörande härstamning [av det övernaturliga väsendet] (*belief concerning the origin*)
9. Det övernaturliga väsendets namn (*name of the supra-normal being*)
10. Genre
11. Andra kommentarer

(*ibid*)

Eftersom en av tankarna kring denna modell var att undersöka den psykologiska aspekten i folktron var det viktigt att samla uppgifter även om berättare och upplevare. Inom ramarna av denna uppsats är det inte nödvändigt att ge specifik information om deras yrke eller ålder, men däremot ska upplevarens kön nämnas (om det är angett i sägnen). Beträffande punkt åtta – trosföreställning rörande härstamning [av det övernaturliga väsendet] – kan man säga att på grund av urvalet som utgör undersökningsmaterial för denna uppsats, är det inte någon mening att inkludera denna punkt i analysmodellen. Troligtvis har Pentikäinen inkluderat den för att det var aktuellt för honom när han forskade folktron om döda barn vilka kan ha lite olika ursprung. Sägner som ska analyseras i denna uppsats handlar antingen om näcken eller sjörået (i deras olika former) så väsendets härstamning är redan klart. Av ungefär samma anledning ska punkt tio – genre – exkluderas från analysmodellen: i undersökningsmaterial finns det bara sägner så detta behöver man inte upprepa genom hela analysen.

Dessutom finns det fler aspekter som är väsentliga rörande uppsatsens frågeställning och syfte. Eftersom uppsatsens utgångspunkt är att undersöka näckens respektive sjöråets uppträdande i svenska folksägner är det viktigt att inkludera de delarna av Pentikäinens

modell som är anknutna med detta. Med andra ord är det punkterna tre, fyra, fem, sex, sju och nio som ska inkluderas i analysmodellen.

Medan det inte är så viktigt att ha exakta uppgifter om berättare och upplevare (förutom upplevarens kön), ska man definitivt ta hänsyn till *när* och *var* mötet med det övernaturliga äger rum. Genom det får man en överblick gällande omständigheter under vilka väsendena uppenbarade sig samt om det finns några olikheter mellan sådana omständigheter hos olika väsen. Punkt fem – typ av upplevelse – hjälper att se om det finns något genomgående mönster knutet till specifik varelse: om folk hörde eller såg den, eller fanns det även någon fysisk kontakt mellan upplevare och väsen. Efter detta kommer den allra viktigaste, punkt sex – det övernaturliga väsendets roll (beteende). Genom denna får man information om hur man uppfattade olika typer av vattenväsen samt i vilket sammanhang de vanligtvis förekommer i sägnerna. Frågorna som ställdes i början av denna uppsats kan svaras bäst genom analysen av vattenväsens beteende och handlingar. Nästan lika väsentlig information får man från punkten sju: med hjälp av detta kan man bättre förstå hur de olika vattenväsen uppfattades av upplevarna samt hur de betedde sig när de träffade ett övernaturligt väsen. Genom jämförande av olika sägner kan man se om det finns något mönster i upplevarnas attityder till specifika väsen. Punkt nio som handlar om namn på väsendet är också viktig att inkludera i analysmodellen för att se om det finns signifikanta olikheter mellan olika uppträdandeformer av samma varelse. Till exempel kan man jämföra sägner som handlar ström- eller forsgubben (som har hävdats vara bara ett annat namn för näcken) med sägner där man faktiskt nämner namnet näcken, och se hur de skiljer åt med hänsyn till väsens beteende (punkt sex).

Enligt uppsatsens frågeställning ska man ta hänsyn till följande aspekter: erotiska egenskaper hos väsendet och umgänget med människor, väsendets positiva respektive negativa attityder mot människor och slutligen ska man ta reda på om väsendet tenderar att vända sig mer mot män eller kvinnor. För att få svar på dessa frågor har jag omarbetat Pentikäinens modell så att den passar in i ramarna av denna uppsats. Den ser ut på följande sätt:

1. Upplevarens kön
2. Förverkligandets tid
3. Förverkligandets plats
4. Typ av upplevelse
5. Det övernaturliga väsendets roll (beteende)
  - 5.1. Väsendets gestalt

- 5.2. Väsandets förhållande till människor
- 5.3. Erotiska egenskaper
- 6. Upplevarens beteende
  - 6.1. Det psykiska förhållandet gentemot väsendet
  - 6.2. Användande av skyddande medel mot det övernaturliga
- 7. Det övernaturliga väsendets namn

Enligt den gängse uppfattningen hos forskarna som har undersökt ämnet, räknas ström- och forsgubben som synonymer för näcken (Klintberg 2010: 112, Lindow 1978: 122, Stattin 1984: 24). Förmodligen har Bergstrand samlat sägner om ström- och forsgubben under ett separat kapitel för att urskilja dem som innehåller olika benämningar till väsen. I analysen ska jag hålla fast vid hans indelning och behandla sägner om näcken samt om ström- och forsgubbe separat. Meningen med detta är att se hur har folk uppfattat ström- och forsgubben och om det finns något som urskiljer dem ifrån näcken förutom själva benämningen.

I den första analyskategorin tas hänsyn till upplevarens kön, d.v.s jag ska undersöka om mötet med konkreta väsendet upplevdes av en man (eller flera män), en kvinna (eller flera kvinnor), en grupp av personer av olika kön eller var könet inte angett. Det påpekades redan i underkapitlet ”Syfte och frågeställningar” att enligt den s.k ”vanliga” uppfattningen lockar kvinnliga vattenväsenden män och manliga väsenden kvinnor. Genom en statistisk analys ska den åsikten antingen beläggas med fakta eller avvisas.

I kategorin ”Förverkligandets tid” analyseras tiden när mötet med vattenväsenden ägde rum. Eftersom sägnerna i de flesta fall är ganska korta och sällan innehåller grundliga skildringar av tiden på dygnet, har jag valt att dela analysmaterialet i enbart två underkategorier som syftar på dag- respektive nattetid. I sägnerna som inte innehåller markörer som syftar på någon specifik tidpunkt, ska tidspunkten bestämmas genom att jag tar hänsyn till andra innehållsmässiga element. När det inte är möjligt att bestämma tiden genom andra element i sägnen heller, ska den räknas till gruppen ”inte angett”.

Jag har valt att analysera platsen där mötet med näcken skedde från två olika synpunkter: för det första ska jag ta hänsyn till om mötet skedde nära vatten (t.ex. på stranden eller vid någon bro eller dylikt) eller på öppet vatten eller inte alls nära vatten, för det andra ska jag se om mötet ägde rum nära människors bostad eller arbetsplats (t.ex. på gården eller i någon

verkstad) eller längre bort. Meningen med att inkludera den första dikotomin är att se hur ofta har mötet med näcken ägt rum på gränsområdet mellan land och vatten till skillnad från hur ofta har mötet skett på näckens eget territorium, d.v.s. i vatten. I och för sig är det möjligt att man var i kontakt med det övernaturliga någon annanstans och inte alls i närheten av någon vattensamling, och sådana historier räknas under den tredje kategorin. Den andra dikotomin inkluderas för att se hur ofta man träffade väsendet i närheten av sitt hem eller arbetsplats till skillnad från någonstans längre bort från den vanliga miljön.

För att kategorisera upplevelsens typ, har jag, såsom Pentikäinen, valt att inkludera tre olika kategorier i modellen: hörsel-, syn-, och sinnesrelaterad upplevelse. Med andra ord ska jag ta hänsyn till om man hörde, såg eller kom i fysisk kontakt med näcken. Det är förstås möjligt att flera av de nämnda elementen förekommer i en och samma sägen – i så fall räknas sägnen under samtliga gällande kategorier.

Gällande väsendets roll eller beteende finns det tre olika markörer som hjälper att få en bättre överblick över omständigheterna under vilka de vanligtvis förekommer. Den första faktorn som analyseras är väsendets gestalt. Jag har skapat fyra undergrupper för att kategorisera sägnerna utifrån den gestalten som väsendet tar. Första gruppen heter ”tydlig människogestalt” och dit räknas sägner som innehåller ord som syftar på någon människogestalt (t.ex. gubbe, gosse, fru, dam och liknande). Det betyder att väsendet framträder i klar antropomorf gestalt. Till andra gruppen räknas sägner med innehåll som tyder på att väsendet framträder i människogestalt, trots att det saknas konkreta ord som stöder denna åsikt. Därför heter den andra gruppen, där väsen omnämns med sin riktiga benämning (d.v.s. näcken, strömgubbe eller sjörået) ”människoliknande gestalt”. Meningen att väsendena i denna grupp ändå ser ut ganska lika människor, byggs på att deras beteende och uppträdande liknar människors, t.ex. att de kan spela något instrument, visa sina emotioner eller något dylikt. Alla sägner där väsendet framträder i djurgestalt (i en zoomorf gestalt) räknas till tredje gruppen. Till den fjärde gruppen räknas sägnerna där väsendets gestalt inte är nämnt.

Med hänsyn till den andra markören, dvs. väsendets förhållande till människor, delar jag upp sägnerna i tre olika kategorier. De delas i kategorierna enligt vilken attityd väsenden har till människor som upplever historien. Den första kategorin heter ”aggressiv/farlig” och dit räknas sägner som skildrar väsendet som hotande och elak mot människor. Den andra kategorin heter ”neutral” och dit räknas sägner som skildrar väsendet som neutralt. Med andra

ord är väsendena i sådana historier inte farliga eller hotande, men inte heller särskilt hjälpsamma eller vänliga. Vanligtvis bryr de sig helt enkelt inte om människors närvaro. Sägner som skildrar väsen som hjälpsamma och vänliga räknas däremot under tredje kategorin.

Ett ytterligare element som är knutet till väsendenas roll och beteende är *erotiken*. Att erotiska motiv förekommer i folktron ganska ofta har flera olika forskare nämnt. I sitt verk ”The Folktale” (1977) nämner Stith Thompson bland annat älvor (*fairies*) som umgås med kvinnor och män samt *Incubus* (ett väsen som har samlag med sovande kvinnor) (Thompson 1977: 248-249). I artikeln ”Näckens dödliga dop” skriver Mikael Häll att kyrkan under medeltiden betraktade naturväsenden som ett slags ”sexdemoner” som kunde visa sig i både manlig (*incubi*) och kvinnlig (*succubi*) gestalt (Häll 2011: 598). Det mest omfattande verket rörande erotiska motiv i svensk folktro är förmodligen Ebbe Schöns ”Erotiska väsen” (2010), den bok i vilken han har ägnat ett eget kapitel åt både näcken och sjörået. Kort sagt verkar temat vara ganska genomforskat. Anledningen varför jag valde att inkludera erotiken som analysobjekt i denna undersökning, var att se på vilka resultat man når när man inkluderar enbart sägner som källmaterial. Tidigare forskning inom samma fält har nämligen ofta byggt på källor från hela folktron (sägner, sagor, medeltida ballader o.s.v). Genom att exkludera alla andra genrer utom sägner, kan man få en genrespecifik överblick av motivets förekommande i sägner.

I kategorin ”Upplevarens beteende” tas hänsyn till upplevarens psykiska förhållande gentemot väsendet samt omnämnande av olika skyddande medel. Genom att analysera upplevarens psykiska förhållande i förhållande till väsendet får man veta vilka emotioner och känslor möten med respektive väsent väckte. I den vetenskapliga litteraturen nämns flera gånger att näcken är ett farligt väsen (Schön 2010: 127, Bergstrand 1936: 15), alltså något som man skulle bli rädd för. Utöver rädslan har jag inkluderat också tre andra emotioner: kallsinne, nyfikenhet och förakt – tillsammans täcker de ett ganska brett spektrum över människokänslor. Meningen med att undersöka psykiska förhållandet hos upplevaren, är att se vilka känslor mötet med det övernaturliga framkallade och hur ofta upplevarens emotionella eller psykiska sida överhuvudtaget nämns i sägnerna. Med hjälp av det kan man få en bättre överblick om väsendet sågs som allmänt farligt eller väckte mötet med det andra typ av känslor hos upplevaren.

När det gäller analysen av olika slags skyddande medel som förekommer i analysmaterialet, så ska resultaten delas in i sex kategorier:

1. Upplevaren ropar ut Jesus namn
2. Upplevaren kallar varelsen vid dess namn
3. Användande av järn eller stål
4. En visa sjungs
5. Något annat
6. Inget skyddande medel angett

Kategorierna är skapade med hänsyn till tidigare forskning om vattenboende och andra övernaturliga väsenden.

I den sista analyskategorin sammanförs benämningar över olika väsenden. I sägnerna om näcken har jag skapat fyra underkategorier: "Näcken", "Bäckhäst", "Näckhäst" samt en fjärde kategori med sägner där det förekom någon annan benämning eller inte förekom någon benämning alls. I analysen av sägnerna som handlar om ström-/forsgubbe har jag valt att dela sägnerna till tre kategorier: "Strömgubbe", "Forsgubbe" och en till för sägnerna med någon annan benämning eller där benämningen inte var angiven. För sägnerna som berättar om sjörået, har jag skapat en separat underkategori för benämningarna "Sjörå", "Sjöfru", "Havsfru" samt för sägner med någon annan benämning eller där ingen benämning anges.

Varje sägen kommer att analyseras med hjälp av den ovanstående modellen. Det är klart att det inte alltid går att analysera alla aspekter som nämns i modellen eftersom sägnerna vanligtvis är ganska korta och inte innehåller så mycket information. Vid slutet av respektive del av uppsatsen ska mina resultat sammanfattas och de viktigaste fynden presenteras. Eftersom uppsatsens hela analysdel är geografiskt uppbyggt då betyder det att först kommer resultaten för varje analyserade landskap att presenteras separat och sedan ska jag titta på alla fynden som en helhet. Givetvis ska resultaten innehålla även statistisk information om det analyserade materialet.

1.4 Metod

Metoden som kommer att användas i denna uppsats är en blandning av kvalitativ och kvantitativ analys av folksägner om vattenboende väsen från Värmland, Dalsland, Halland, Västergötaland och Boshuslän. Först ska jag närläsa sägnerna och ange deras totala antal. Sedan ska sägnerna analyseras med hänsyn till uppsatsens frågeställning och den valda analysmodellen. Slutligen ska resultaten av analysen jämföras med den forskning som tidigare

har skrivits om näcken och sjörået. Resultatdelen ska även innehålla statistiska data över alla de analyserade sägnerna.

1.5 Tidigare Forskning

Det finns ett flertal akademiska arbeten som handlar om vattenboende folktroväsen. Det finns flera som handlar om näcken, men jag har inte funnit något akademiskt arbete som behandlar sjörået och hur det skildras i svensk folktro. Lyckligtvis finns det en del information om sjörået i Bengt af Klintbergs och John Lindows verk om svenska folksägner som kan användas för hänvisning till tidigare forskning. Tidsmässigt härstammar en del av material från den första hälften av 1900-talet, men det finns också verk som är publicerade för bara några år sedan. Här ska jag lyfta fram dem som är mest relevanta för min uppsats, samt diskutera hur dessa undersökningar bidrar till genomförandet av analysen som skrevs om i föregående underkapitlet.

Redan i 1936 publicerades en artikel av Maja Bergstrand som heter ”Näcken som ett musikaliskt väsen” i vilken hon diskuterar den musikaliska aspekten hos näcken. Artikeln ger en omfattande översikt över olika motiv i vilka näcken förknippas med musik samt anger vilka motiv som förkommer i vilka delar av Sverige (det sista stödjäs även med en karta). Därtill nämner hon åtskilliga synonymer för näcken samt deras geografiska indelning. Hennes synpunkter är särskilt intressanta med tanke på att analys av olika benämningarna tillhör till mina undersökningsobjekt och kan sedan jämföras med Carl-Martin Bergstrands slutsatser. Dessutom diskuterar hon vissa allmängiltiga drag i skildringen av näcken i svenska folktron, som jag återvänder till även i samband med de andra analyspunkter.

År 1944 publicerades en artikel av Brita Egardt som hette ”De svenska vattenhästsägner och deras ursprung”. I artikeln koncentrerar hon sig på en av näckens gestalter – vattenhäst (Bäckahästen), och diskuterar olika sägenvarianter där detta motiv förekommer samt ger exempel på samma fenomen i andra länders folklöre. Betydelsen av Egards verk för denna uppsats ligger i att hon har tagit hänsyn till även olika undermotiv till vattenhästmotivet, diskuterat dess geografiska utsträckning, samt resonerat kring flera egenskaper som analyseras i den uppsats också: t.ex. erotiken, väsendets förhållande till människor och förekommande benämningar.

Det mest omfattande verk som handlar om näcken är Jochum Stattins doktorsavhandling ”Näcken” (1984). I detta verk gör han en grundlig analys över näckens uppträdande i folktron och undersöker könsliga, rumsliga och tidsliga aspekter i samband med näcken, samt ger en överblick över alla kända motiv i vilka näcken har skildrats i folktron. Stattin försöker till och med förklara dåtidens samhällstruktur och levnadsförhållande genom berättelser som handlar om näcken. Nästan alla punkterna i min analysmodell har han i mer eller mindre utsträckning redan diskuterat i sin avhandling, men eftersom bland Stattins källmaterial ingår inte bara sägner, utan också ballader och folksagor, blir det mycket spännande att se om, på vilka punkter och i vilken utsträckning mina resultat avviker från hans.

Både näcken och sjörået tas upp i Ebbe Schöns bok ”Erotiska väsen” (2010). Han koncentrerar sig mest på den erotiska aspekten hos folktroväsen: hur de lockar män respektive kvinnor till sig. Verket hör inte helt hemma hos vetenskapliga källor och är antagligen menat som en sorts blandning mellan populärvetenskap och en vetenskaplig undersökning. Schön är dock en akademisk forskare. Enligt min bedömning går det att använda detta arbete som stödande och jämförande material, då erotiken är en av de främsta analyspunkterna i denna uppsats. Liksom Jochum Stattin har Schön också baserat sitt resonemang på källor från många olika genrer, inte bara folksägner, så mina resultat kan inte vara helt jämförbara med hans; dessutom kan man säkert påpeka vilka slutsatser, med hänsyn till erotiska motiv, kan det dras endast från folksägner och sedan jämföra det med Schöns resonemang.

Bland övriga naturväsen nämns näcken och sjörået också i Bengt af Klintbergs ”The Types of the Swedish Folk Legend” (2010) och John Lindows ”Swedish Legends and Folktales” (1978), men i dessa verk ges en relativt kort översikt om väsenden – det är alltså ingen djupgående analys utan en ganska generaliserad bild som måste analyseras vidare.

1.6 Disposition

Uppsatsen börjar med inledningen där jag först ger en kort översikt över uppsatsens innehåll, motiverar mitt ämnesval och sedan tar upp uppsatsens syfte och frågeställning. Därtill introducerar jag vilken teori och metod som används samt nämner primära källor som utgör forskningsmaterial i min undersökning. Till sist ger jag en kort introduktion till ämnet,

förklarar termer och begrepp som kommer att användas samt ger en översikt över tidigare forskning i samma område.

I uppsatsens huvuddel ska jag analysera sägner om näcken och sjörået som finns i sägensamlingar utgivna av Carl-Martin Bergstrand enligt modellen som bygger på Juha Pentikäinens *Function-analytical approach*. Modellen är modifierat så att den passar bättre med syftet hos denna uppsats.

I uppsatsen inkluderas alla Bergstrands sägensamlingar över sydvästra delen av Sverige för att komma fram till slutsatser som kan antas vara representativa för den delen av landet och jämförbar med tidigare forskningsresultat i samma ämne. Själva analysen är geografiskt indelad eftersom Bergstrand har kategoriserat sägner i sina böcker så. Varje sägen ska analyseras enligt samma modell, och resultaten ska visas i tabeller för tydlighetens skull (det ska stå separata tabeller för varje landskap, samt sammanfattas resultat för konkreta analyskategorier över hela analyserade material i resultatdelen).

Efter analysdelen kommer jag att titta närmare på resultaten i ljuset av frågeställningarna som nämndes i inledningen. Först ges en kort översikt över resultaten för varje landskap separat och sedan presenteras resultaten för alla tio analyskategorierna som en helhet. Det innehåller också en jämförelse med tidigare forskning i området – genom det kan jag se om mina resultat visar något nytt i detta forskningsområde eller inte.

Uppsatsen avslutas med en sammanfattning och resumé på estniska.

2. Analys

2.1 ”Dalslandssägner”

2.1.1 Sägner om näcken

I samlingen ”Dalslandssägner” (1951) finns det totalt 11 sägner som utgivaren Carl-Martin Bergstrand har klassificerat under titeln ”Näcken”.

Första elementen i modellen som hela analysen byggs på, är upplevarens kön. Resultaten ser ut följande:

Upplevarens kön	Man (män)	Kvinna(kvinnor)	Blandad (händelsen upplevas av en grupp personer)	Inte angett
Antalet av sägner	4	1	2	4

Det var totalt fyra sägner där upplevarens kön inte var angett (ofta på grund av att sägnen handlade inte om någon konkret händelse utan var mer en sammanfattning av allmänna uppfattningar relaterad med näcken som ett övernaturligt väsen). Bland sägnerna som handlade om en konkret händelse var upplevaren i mer än halva av analyserade sägner en man eller flera män. Det fanns bara en sägen som där upplevaren var en kvinna och sedan var det två sägner där mötet med näcken upplevdes av en större grupp personer.

Nästa analyserade elementen var förverkligandes tid, d.v.s om mötet med näcken ägde rum på dagtid eller nattetid. Resultaten till detta ser ut följande:

Förverkligandes tid	Dagtid	Nattetid	Inte angett
Antalet av sägner	7	1	3

Att nästan två tredjedelar av möten med näcken har ägt rum på dagtid är faktiskt lite oväntad. I sin avhandling skriver Jochum Stattin om tidsliga gränisar beträffande kontakter med näcken att oftast har man sett eller hört näcken sent på kvällen eller tidigt på morgonen – det beror på att just de mörka perioderna i dygnet uppfattas som farligaste (Stattin 1984: 52). Bland sägnerna om näcken som finns upptäckta i ”Dalslandssägner” är det bara en där det nämns klart att mötet skedde på kvällen. Förstås måste man ta hänsyn till det att det var bara 11 sägner som analyserades och man kan knappt ta några slutgiltiga slutsatser från detta.

Rörande förverkligandes plats, d.v.s var möten har ägt rum, ser resultaten ut följande:

Förverkligandets plats	Nära vatten, men inte på öppet vatten	På en vattensamling (på öppet vatten)	Inte nära vatten	Nära människors bostad eller arbetsplats	Längre bort från bostaden eller arbetsplatsen	Inte angett
Antalet av sägner	10	1	0	2	9	0

När man tittar på resultat så finns det bara en sägen där mötet skedde på öppet vatten (sägen nr 28). I alla andra analyserade sägner skedde mötet på stranden eller på ången nära någon älv eller sjö. Samma fenomen har även Stattin påpekat i sin avhandling: enligt honom är det mycket sällan man kommer i kontakt med näcken på öppet vatten (Stattin 1984: 54). Som redan nämndes ovan, finns det bland forskningsmaterial också sägner som inte handlar om någon konkret episod eller händelse utan är menat mer som allmänna visdomsord (t.ex. sägner nr 33, 34 och 35 – alla tre innehåller uppgifter om hur man ska akta sig för näcken när man badade) – sådana historier har jag räknat under den första kategorin därför att ritualerna genomförde man i land och även järn- eller stålobjektet stack man i vattnet alldeles nära vattenlinje. Däremot kan man väl konstatera att i alla 11 sägner ägde mötet rum antingen nära vattnet eller på någon vattensamling.

Ifrån resultaten över den andra dikotomin kan man se att det var ganska sällan man mötte näcken nära sitt hem eller arbetsplats: bara två av elva analyserade sägner innehöll ett sådant mönster. I de övriga nio sägner skedde mötet längre bort från bostaden. Troligtvis kan man förklara det med vanliga uppfattningen enligt vilken kom man i kontakt med det övernaturliga när man översteger gränsen från kända och hemtrevliga miljön till det obekanta (Lindow 1978: 32).

Resultat för Dalslands sägner om näcken, beträffande upplevelsens typ, ser ut följande:

Typ av upplevelse	Hörselrelaterad	Synrelaterad	Sinnesrelaterad	Inte angett
Antalet av sägner	4	5	3	3

Rörande Dalslands näcksägner kan man väl säga att vanligast var det att se eller skymta näcken (förekom i fem av elva sägner). Därtill fanns det sägnerna där man hörde näcken (förekom i fyra av elva sägner) och sägner i vilka man kom i fysisk kontakt med näcken (förekom i tre av elva sägner). Dessutom var upplevelsens typ inte nämnt i tre sägner (nr 33, 34 och 35) som inte handlar om någon konkret episod eller möte med det övernaturliga utan är mer allmänna visdomsord. Det är ganska viktigt att påpeka att i alla tre sägner där man kom i fysisk kontakt med näcken, framträdde näcken i sin mest kända zoomorfa gestalt, d.v.s. som en häst. Ett annat intressant drag är att det fanns bara en sägen där upplevaren både såg och hörde näcken (sägen nr 29), i ingen av de andra förekommer det båda två. Därtill är det värt att lyfta fram ytterligare en anmärkning hos sägner som innehöll hörselrelaterade upplevelser: förutom redan nämnda sägen nr 29, handlade alla hörselrelaterade sägner om ett och samma motiv: man hör ett förebud av kommande dödsfall och sedan vittnar man någon olycka som leder till bortgången.

Resultat för delen av modell som handlar om väsendets gestalt är, för Dalslands sägner om näcken, följande:

Väsendets gestalt	Tydlig människogestalt (antropomorf gestalt)	Människoliknande gestalt	Djurgestalt (zoomorf gestalt)	Inte angett
Antalet av sägner	1	1	3	6

Det är knappast möjligt att dra några slutsatser från denna tabell för att i mer än halva analyserade sägner var näckens form inte angett. Nämligen handlar tre redan påpekade sägner (nr 33, 34 och 35) inte om någon konkret episod och innehåller inte någon information om vilken form näcken vanligtvis framträder i. Sedan finns det tre andra sägner som också diskuterades i föregående avsnittet i vilka upplevaren bara hörde någons röst men såg inte vem rösten hör till. Bland sägnerna som innehöll uppgifter om väsens gestalt, var det bara en som kan räknas under kategorin ”tydlig människoform” och en till som kan räknas under ”människoliknande form”. Därtill fanns det tre sägner där näcken framträder som en häst, alltså i sin zoomorfa gestalt.

Efter att ha analyserat Dalslands sägner om näcken med hänsyn till väsens förhållande till människor, har jag kommit på följande resultat:

Väsendets förhållande till människor	Aggressiv/farlig	Neutral	Vänlig
Antalet av sägner	5	6	0

Enligt informationen ovan delar sägnerna sig ganska jämnt mellan två första kategorier: det finns fem sägner i vilka näckens beteende kan karakteriseras som hotfull mot upplevaren och däröver är det sex sägner i vilka näcken har ett neutralt förhållande till upplevaren. I stort sett sammanfaller dessa resultat med detta som man har kommit fram i tidigare undersökningar om näcken – att han är ofta farlig och hotande mot människor (se Klintberg 2010: 111, Schön 2010: 137). Det är ganska tydligt att i olika sägenmotiv skildras näcken ganska olika. När man tar t.ex. motivet av rösten som ropar ut ett förebud av kommande olycka som leder till någons död, då är det ganska klart att näcken (närmare sagt hans röst) uppfattas som en fara till människor. Samma gäller för kända motivet av näcken i form av en häst som vanligtvis dyker upp i närheten av barn som försöker att rida på den – trots att sägnerna som har det som huvudmotiv, ganska sällan har en olycklig avslutning – är det klart att näckens mål är att ta barn med sig under vattnet och drunkna dem (Egardt 1944: 129-130). Å andra sidan finns det motiv som nästan aldrig skildrar näcken som ett farligt väsen. Bland sådana tillhör t.ex. ”förlossningsmotivet”: någon hör näcken sjunga om längtan efter Guds välsignelse och säger att det ska näcken aldrig få. Det sårar näcken mycket och hon börjar gråta eller slår sönder sin instrument. Avslutningsvis får näcken i vissa fall ändå bekräftelse att även honom får komma in till himmelriket (Stattin 1984: 42). Detta motiv ligger ganska långt ifrån andra motiv som skildrar näcken, och även ifrån motiv som skildrar honom som en spelman – det handlar inte längre om att locka folk till sig utan närmare längtar han efter Guds frälsning som är förstås ett klart kristet motiv (Schön 2010: 141).

Efter att haft analyserat Dalslands sägner om näcken, fick jag följande resultat:

Erotiska motiv	Innehåller något erotiskt motiv	Innehåller inget erotiskt motiv
Antalet av sägner	0	11

I tabellen framgår det klart och tydligt att ingen bland de elva analyserade sägnerna som analyserades, innehöll något som alls erotiskt motiv. I ljuset av tidigare forskning är ett sådant resultat ganska överraskande. Om det är ett fenomen som är gemensam för alla sägner om sjö- eller havsboende väsen som Bergstrand har samlat ifrån Dalsland, är för tidigt att säga men det kommer att diskuteras igen senare i analysen.

Nedan står resultaten över psykiska förhållanden mot näcken i ”Dalslandssägner”.

Det psykiska förhållandet gentemot väsendet	Rädsla	Kallsinne	Nyfikenhet	Förakt	Inte angett/något annat
Antalet av sägner	4	0	3	1	3

Av analyserade elva sägner kände upplevaren rädslan i fyra, nyfikenhet i tre och förakt i en. I tre sägner var inga emotion eller känslor nämnt. Alltså kan man säga att i halva av analyserade sägner där det nämndes någon emotion, var upplevaren rädd för näcken. Rädslan uttryckte upplevaren i tre av de fyra sägner där fenomenet förekom genom att uttala något skyddande formel eller kasta någon objekt, t.ex järn eller sten, inne i vattnet som skulle skydda en mot näcken. Sådana sägner handlar inte direkt om mötet med det övernaturliga men visar lite mer allmängiltigt att näcken sågs som ett potentiellt hot som man var tvungen att skydda sig emot. Nyfikenhet förekom i de tre sägner där näcken visade sig i hästform och upplevarna var unga barn.

Nedanstående tabellen visar vilka skyddande medel som var nämnt i hänsyn till att skydda sig mot det övernaturliga i Dalslands näcksägner.

Skyddande medel som används	Upplevaren ropar Jesus namn	Upplevaren nämner varelsens namn	Järn eller stål bruktes för att skydda sig mot varelsen	Upplevaren sjunger en visa	Något annat	Inga skyddande medel nämns
Antalet av sägner	1	2	3	2	1	4

Vissa av ovannämnda skyddande medel förekommer endast i kombination med andra, t.ex. läste eller sjöng man en visa för att hålla näcken bort bara när man hade kastat någon järn- eller stålobjekt i vattnet. Om det är något typiskt för näcksägner från Dalsland eller även för näcksägner från andra landskap som analyseras i denna uppsats, ser man efter att ha blivit färdig med hela analysdelen; men det är säkert en aspekt som påpekas även senare i uppsatsen.

I tre av sju sägner där något skyddande medel var nämnt, var det något utrop som gjorde att näcken tvingades avstå från sin offer. Enligt Brita Egardt beror det på det gamla tankesättet enligt vilket var namn som en del av person och för att veta någons namn betydde nästan att man fick makt över honom (Egardt 1944: 130). Just i de två sägner från Dalsland där detta motiv förekom i var upplevelsorna däremot barn som inte visste om det. Egentligen var det inte meningen att ropa ut näckens namn utan barnspråklig variant av ordet ”räcka” för att hoppa på näcken som förekom i hästgestalt. Trots detta har jag valt att räkna sådana omedvetna rop under skyddande medel för att ändamålet uppnåddes, d.v.s. näcken var tvungen att lämna barn i fred. Genom återberättande av sådana sägner skapade man uppfattningen att det var just nämmandet av näckens namn som räddade barn, så i verkligheten såg folk det ändå som ett skyddande medel.

Tabellen över benämningar som används för varelser i Dalslands näcksägner ser ut följande:

Väsendets namn	Näcken	Bäckahäst	Näckhäst	Något annat/inte angett
Antalet av sägner	7	0	1	3

Det är nämningsvärt att om totalt fanns det tre sägner där näcken uppträdde som en häst i sin zoomorfa gestalt, var det bara en sägen där väsendet faktiskt kallades (näck-)häst. I och för sig är det inget oväntat för att både Maja Bergstrand och senare Jochum Stattin skriver att ”näcken” är den allra vanligaste benämningen och förekommer i hela Sverige (Bergstrand 1936: 15; Stattin 1984: 25). Trots detta är det intressant om liknande tendensen finns även hos näcksägner från andra landskap som analyseras senare i uppsatsen. Ännu mer intressant blir frågan i ljuset av Brita Egarths verk om svenska vattenhästsägner: hon hävdar nämligen att egentligen utgjorde vattenhästsägner en separat sägnerkomplex i Skåne, som blev knuten till näcken först när motivet spred norrut (Egardt 1944: 159). I min uppsats kan hennes tes provas bäst hos sägner ifrån Halland (landskapet som ligger närmast till Skåne bland de fem som är inkluderat i urvalet).

2.1.2 Sägner om ström-/forsgubben

I ”Dalslandssägner” finns det 10 sägner som är grupperat under rubriken ”Strömgubben och forsgubben”. Som påpekat ovan, är ström- och forsgubben i tidigare forskningen ofta diskuterats som synonymer för näcken och inte som ett självständigt vattenväsen. Hur många likheter och skillnader – med hänsyn till analysmodellen tillämpad i denna undersökning – det egentligen finns i sägner som handlar om respektive varelser i Dalsland, ska man få reda på på efterföljande sidor.

Upplevarens kön	Man (män)	Kvinna (kvinnor)	Blandad (händelsen upplevas av en grupp personer)	Inte angett
Antalet av sägner	6	1	0	3

Enligt ovanstående tabellen finns det inga stora olikheter gällande upplevarens kön mellan sägner som handlar om näcken och dem som handlar om ström-/forsgubben. Igen kan man se tendensen att det är betydligt mer män än kvinnor som upplevde mötet med väsendet. Till skillnad från Dalslands näcksägner, fanns det inga sägner om ström-/forsgubben som upplevdes av en grupp som bestod av flera personer. Dessutom fanns det tre sägner där upplevarens kön var inte nämnt, eller innehöll sägen ingen beskrivning av något konkret möte med ström-/forsgubben.

Förverkligandets tid	Dagtid	Nattetid	Inte angett
Antalet av sägner	0	6	4

Rörande tidspunkten när mötet med väsendet ägde rum, är resultat för sägner om näcken och om ström-/forsgubben ganska olika. När det gäller ström-/forsgubben, då, i sägnerna där någon tidsmarkör är nämnt, äger mötet rum enbart på kvällen eller på natten. Det måste påpekas att resultat för Dalslands näcksägner visade en motsatt tendens, det vill säga att mötet ägde rum nästan enbart på dagen.

Förverkligandets plats	Nära vatten, men inte på öppet vatten	På en vattensamling (på öppet vatten)	Inte nära vatten eller platsen inte angett	Nära människors bostad eller arbetsplats	Längre bort från bostaden eller arbetsplatsen	Inte angett
Antalet av sägner	7	0	3	9	0	1

Med hänsyn till förverkligandets plats, kan man säga att resultaten är delvis liknande med Dalslands näcksägner men å andra sidan finns det också märkvärdiga olikheter. Likadant med

näcksägner mötte upplevaren ström-/forsgubben i Dalsland mycket sällan, om alls, på öppet vatten. Denna tendens antyder förstås även väsendets namn – ”ström-” eller ”forsgubbe”, som alltså hänvisar till att varelsen vistas i eller nära någon ström, älv, fors eller dylikt.

Dessutom fick man helt olika resultat från näcksägner när det gäller den andra dikotomin i denna punkt, det vill säga om mötet inträffade nära bostad eller arbetsplats, eller längre bort från dessa område. Till skillnad från näcksägner, ägde mötena med ström-/forsgubben rum endast nära arbetsplatsen (oftast är det en kvarn, men en smedja nämns också).

Typ av upplevelse	Hörselrelaterad	Synrelaterad	Sinnesrelaterad	Inte angett eller ingen direkt kontakt
Antalet av sägner	3	6	1	1

Med hänsyn till upplevelsens typ är resultaten ganska lika till dem berörande näcksägner: mest vanligt var att man skymtade varelsen men det förekom också sägner där upplevaren hörde ström-/forsgubben tala några ord. Det är värt att påpeka att när det gäller sägner som räknades under rubriken ”hörselrelaterad”, var det egentligen inte bara så att man hörde ström-/forsgubben tala på riktigt utan istället kunde han spela någon instrument (oftast fiol) och det var musiken som man knöt med hans närvaro.

Väsendets gestalt	Tydlig människogestalt (antropomorf gestalt)	Människoliknande gestalt	Djurgestalt (zoomorf gestalt)	Inte angett
Antalet av sägner	6	2	0	3

När man jämför Dalslands näcksägner med respektive ström-/forsgubbe sägner, med hänsyn till gestalten vilken väsendet uppträder i, ser man ganska stora olikheter. När det fanns bara en näcksägen där varelsen uppträdde i klart och tydlig människogestalt, var det dessutom fallet i mer än halva antalet av sägner som handlade om ström-/forsgubben (totalt sex stycken). Därtill fanns det två sägen där varelsen omnämndes som ”ström-” eller ”forsgubbe”, men inte anges någon närmare beskrivning av dess utseende. I ingen av analyserade Dalslands sägner om ström-/forsgubben framträdde den i någon zoomorf gestalt.

I och för sig kan man argumentera att redan väsendets namn – ström- eller **forsgubbe** – antyder att den uppträder i en antropomorf gestalt. Medan det finns grund för detta argument också, måste man ändå analysera sägner med samma förutsättningar och bevisa antydning med klarlagda fakta.

Väsendets förhållande till människor	Aggressiv/farlig	Neutral	Vänlig/hjälpsam
Antalet av sägner	1	6	3

Till skillnad från näcksägner fanns det bara en sägen om ström-/forsgubben där den uppförde sig hotande mot människor. I mer än halva av analyserade sägner beskrevs väsendets förhållande till människor som neutral och i fyra sägner kunde hans beteende karakteriseras som hjälpsam. Tre sägner som räknades under den sista kategorin handlar enbart om motivet som skildrar ström-/forsgubben som spelman som lär folk att spela fiol.

Den allmänna bilden som skapas av förhållandet som ström-/forsgubben hade med människor är att man var inte rädd av honom samt han uppfattades inte som en hotande eller farlig varelse. Samtidigt respekterade man varelsen och ville inte störa eller forarga honom.

Erotiska motiv	Innehåller något erotiskt motiv	Innehåller inget erotiskt motiv
Antalet av sägner	0	11

Resultat som gäller erotiska motiv i sägner om ström-/forsgubben är likadana till dem berörande näcksägner: ingen av analyserade sägner innehåller något erotiskt motiv.

Det psykiska förhållandet gentemot väsendet	Rädsla	Kallsinne	Nyfikenhet	Förakt	Inte angett/något annat
Antalet av sägner	2	5	1	0	2

Vanligaste emotion som upplevarna uppvisade vid mötet med ström-/forsgubben var kallsinne: man konstaterade hans närvaro men gjorde det på ett neutralt sätt. Därtill fanns det två sägner där upplevaren var rädd för ström-/forsgubben. Rädslan var knutet till hans vana att stoppa eller skynda på vattenhjulet i kvarnen när han var i dåligt humör. Likadant med näcksägner beskrev sägnen där upplevaren kände sig nyfiken om mötet med ström-/forsgubben hur ett barn upplever mötet med det övernaturliga.

Skyddande medel som används	Upplevaren ropar Jesus namn	Upplevaren nämner varelsens namn	Järn eller stål bruktes för att skydda sig mot varelsen	Upplevaren sjunger en visa	Något annat	Inga skyddande medel nämns
Antalet av sägner	0	0	0	0	7	3

Från ovanstående tabellen ser man att skyddande medel som användes mot ström-/forsgubben i Dalslands sägner är ganska olika till dem som användes i näcksägner. Som redan påpekat tidigare, var det ganska sällan man i Dalsland såg ström-/forsgubben som en riktig aggressiv eller farlig varelse. Det som man hade med honom var närmare ett slags sammanboende: han var en del av hushållet men ändå höll han sig undan och umgås med människor mycket sällan. Det behövdes inte att jaga bort honom med järn eller stål, eller att ropa Jesus namn högt ut, för att han räknades inte som en hot.

Däremot var man ibland tvungen att bjuda på mat eller tobak, att få ström-/forsgubben lugna ned sig och sätta kvarnen igång igen. Eller gjorde man det bara för att hålla goda förhållande med varelsen. Enligt min mening kan det fortfarande räknas som ett skyddande medel på grund av att ifall man inte gjorde det, kunde ström-/forsgubben bli arg och skada kvarnen eller/samt personer i sin närhet.

Väsendets namn	Strömgubbe	Forsgubbe	Något annat/inte angett
Antalet av sägner	7	1	2

Ojämförligt var 'Strömgubbe' den vanligaste benämningen på väsen som förekom i analyserade sägner. Antagligen beror det på geografiska variationen av benämningar på vattenboende väsen. En ganska bra översikt över ämnet ges av Maja Bergstrand i artikeln "Näcken som musikaliskt väsen", där hon också påpekar att benämningen 'strömgubben' förekommer oftast bl.a. i Dalsland (Bergstrand 1936: 18).

2.1.3 Sägner om sjörået

I underkapitlet som innehåller sägner om sjörået, har C.M.Bergstrand samlat 20 sägner, d.v.s. nästan lika många som i två föregående grupper tillsammans.

Första synpunkten som analyseras är upplevarens kön.

Upplevarens kön	Man (män)	Kvinna (kvinnor)	Blandad (händelsen upplevas av en grupp personer)	Inte angett
Antalet av sägner	16	1	3	0

Det fanns bara en sägen där det var klart och tydligt att mötet med sjörået upplevdes av en kvinna. Annars var der tre sägner där flera personer, alltså en grupp, upplevde mötet samtidigt och sedan var det 16 sägner där män anges som upplevarna. I och för sig är det inget förvånansvärt, i meningen att sjörået skildras som en kvinlig varelse eller som en äkta kvinna, som bl.a. lockade till sig män (Schön 2010: 91). Medan det finns inga sägner bland dem som Bergstrand har samlat från Dalsland, som direkt handlar om lockandet av män, är det tydligt att oftast söker hon kontakt med män inte med kvinnor.

Med hänsyn till förverkligandets tid ser resultaten ut följande:

Förverkligandets tid	Dagtid	Nattetid	Inte angett
Antalet av sägner	3	2	15

Tyvärr var tiden påpekat bara i en fjärdedel av totala antalet av analyserade sägner. I de andra saknas det konkreta tidsmarkörer och inte heller går det att bestämma tiden genom att se på andra innehållsmässiga elementer för att det finns inga klara och tydliga ”nyckelord” som skulle syfta på dag- respektive nattetid. Generellt ägde mötet med sjörået rum när man var på en fisketur, men för att det är något som man kan göra bode på dag- och på nattetid, i ljuset lika bra som i mörkret, kommer man ändå inte närmare till någon bestämd tidspunkt.

Näst kommer resultat gällande var mötet med det övernaturliga ägde rum.

Förverkligandets plats	Nära vatten, men inte på öppet vatten	På en vattensamling (på öppet vatten)	Inte nära vatten eller platsen inte angett	Nära människors bostad eller arbetsplats	Längre bort från bostaden eller arbetsplatsen	Inte angett
Antalet av sägner	9	10	1	3	12	5

Från tabellen framgår att helst mötte man sjörået längre bort från hem och antingen nära vattnet (t.ex. på stranden) eller på öppet vatten (t.ex. man var i en båt och fiskade). I den meningen är resultat ganska likadana till dem som gäller Dalslands näcksägner, fastän näcken träffade man sällan på öppet vatten. Däremot i jämförelse med ström-/forsgubben, ser man att resultat för den andra dikotomin är ganska olika: i bara tre av 20 sägner framgick det klart och tydligt att mötet med sjörået upplevdes nära bostaden, medan man träffade ström-/forsgubben nästan endast nära bostaden eller arbetsplatsen.

Resultat för upplevelsens typ visas i följande tabell.

Typ av upplevelse	Hörselrelaterad	Synrelaterad	Sinnesrelaterad	Inte angett eller ingen direkt kontakt
Antalet av sägner	15	14	3	2

I jämförelse med sägner som handlade om näcken samt ström-/forsgubben, ser man här att det är hörselrelaterad, inte synrelaterad, upplevelser som härskar över andra. Skillnaden är emellertid ganska liten så upptäckten tas upp igen senare i uppsatsen för att se om det gäller bara för Dalsland eller också för de andra lanskapen som analyseras. Det är värt att påpekas att det finns totalt åtta sägner som kunde räknas under både 'hörselrelaterad' och 'synrelaterad' och tre sägner som innehåller alla tre elementer (sägner nr 63, 65 och 66). I två sistnämnda sägner kommer man i fysisk kontakt med sjörået genom att hon har fastnat i ett fisknät och man släppte henne fri från det.

Med hänsyn till gestalten i vilken sjörået uppträdde i fick man följande resultat:

Väsendets gestalt	Tydlig människogestalt (antropomorf gestalt)	Människoliknande gestalt	Djurgestalt (zoomorf gestalt)	Inte angett
Antalet av sägner	8	2	0	10

I sägner där sjörået uppträder i sin människogestalt, beskrivs hon oftast som en vacker och förnäm kvinna. Sjørået omnämns som 'hon' i alla sägner så det framgår ganska tydligt att folk föreställde henne som en kvinnlig varelse även om man inte underströk det varje gång. Även i sägnerna som jag har räknat under gruppen 'inte angett', har man att göra med ett kvinnligt väsen, fast det är oklart i vilken gestalt det framträder i. Det är lite oväntat att det finns ingen av de analyserade 20 sägner där sjörået uppträdde i en zoomorf gestalt, speciellt med hänsyn till ett citat från Ebbe Schön: "Att sjörået förvandlar sig till ett djur, oftast en fisk, är mycket vanligt i folktron." (Schön 2010: 110).

Näst analyseras sjöråets förhållande till människor.

Väsendets förhållande till människor	Aggressiv/farlig	Neutral	Vänlig/hjälpsam
Antalet av sägner	5	7	8

I olika tidigare skrivna verk har påpekats att när man glimtade på sjörået betydde det ofta oväder och storm (Lindow 1978: 126, af Klintberg 2010: 111, Schön 2010: 108). Det kan räknas som ett slags varning till fiskare som var ute på havet, att det är dags att återvända till land. Ett exempel på en sådan sägner, är sägen nr 49 där sjörået varnar två bröder för kommande storm. När man lämnar de fem sägner där sjörået var aggressiv eller hotande mot människor åsido, kan man säga att i Dalsland tycks hon ha umgått med människor ganska fritt och det var inte ovanligt att man fick hjälp från henne i fiske (t.ex. sägen nr 55) eller med gynnsam vind (t.ex. sägen nr 62).

Analysen rörande erotiska motiv hos sägner om sjörået visas nedåt.

Erotiska motiv	Innehåller något erotiskt motiv	Innehåller inget erotiskt motiv
Antalet av sägner	0	20

Igen är jag tvungen att konstatera att det fanns inga erotiska elementer i analyserade sägner, trots att både Ebbe Schön och Bengt af Klintberg har påpekat att sjörået i generellt lockade män till sig och hade samlag med dem (af Klintberg 2010: 111, Schön 2010: 91).

Upplevarens psykiska förhållande mot sjörået beskrivs i tabellen nedan.

Det psykiska förhållandet gentemot väsendet	Rädsla	Kallsinne	Nyfikenhet	Förakt	Inte angett/något annat
Antalet av sägner	5	6	3	1	5

Liksom med tidigare analyserat Dalslands näcksägner och sägner om ström-/forsgubben ser man att antalet av sägner där upplevaren är rädd för väsendet, är mer eller mindre i korrelation med väsendets förhållande till människor. Med andra ord känner upplevaren rädsla i de sägner där väsen beter sig hotande mot människor, som är ju egentligen normal och naturlig rektion mot någon hotelse. När man ser på andra kategorier, då är det inget märkvärdigt som står där: att skymta sjörået framkallar vanligtvis inga emotioner hos upplevaren, förutom tre där upplevaren är nyfiken och en där upplevaren är helt enkelt otrevlig mot sjörået (sägen nr 57).

I nedanstående tabellen beskrevs skyddande medel som man använde mot sjörået.

Skyddande medel som används	Upplevaren ropar Jesus namn	Upplevaren nämner varelsens namn	Järn eller stål bruks för att skydda sig mot varelsen	Upplevaren sjunger en visa	Något annat	Inga skyddande medel nämns
Antalet av sägner	0	0	0	0	3	17

I sägen nr 54 beskrevs hur en käring fick lovad fisk av sjörået för att hon gick runt sjön där sjörået vistas i och strödde heliga jord runt den. Att kyrkogårds jord är något som kan brukas för att fördriva eller skydda sig mot sjörået är något som också påpekas av af Klintberg (af Klintberg 2010: 111).

I de två andra sägner där upplevaren skyddade sig mot sjörået på något sätt, används mer vardagliga föremål. I sägen nr 63 stack man sjörået med ett ljuster och i sägen nr 64 sköts henne ihjäl med en bössa.

Med hänsyn till hur man benämnde väsendet ser resultat ut följande:

Väsendets namn	Sjörå	Sjöfru	Havsfru	Något annat/inte angett
Antalet av sägner	12	2	0	6

Den mest vanligaste omnämningen är alltså 'sjörå', dock fanns det två sägner där man kallar väsendet för 'sjöfru' också. Ebbe Schön har påpekat att detta namn gällde för väsen som bodde i havet (Schön 2010: 91). Med sådana korta historier som ofta saknas konkreta toponymer, är det tyvärr ganska svårt att testa hans påstående.

Det är värt att påpeka något intressant hos ett sägenmotiv som man ser i sägner 60,61 samt 62 (typ F21 enligt af Klintbergs "The Types of the Swedish Folk Legend"): i dessa sägner kallas passagerare bara 'en fin fru', 'en fin fröken' eller 'ett fruntimmer', det sägs ingenstans att det är sjörået eller sjö- eller havsfrun rakt ut. Trots detta blir det klart från hennes gärningar att hon inte är en vanlig människa utan ett övernaturligt väsen.

2.2 ”Värmlandssägner”

2.2.1 Sögner om näcken

I samlingen ”Värmlandssägner” finns det totalt 13 sägner som C.M.Bergstrand har valt att inkludera under rubriken ”näcken”. Deras placering i tabellen ser ut följande:

Upplevarens kön	Man (män)	Kvinna (kvinnor)	Blandad (händelsen upplevas av en grupp personer)	Inte angett
Antalet av sägner	6	2	2	3

På samma sätt som med näcksögner från Dalsland upplevdes betydligt fler möten med näcken av män än av kvinnor. Liknande var också det att sägnerna där upplevarens kön inte var angett, handlade oftast inte om någon konkret episod utan var närmare ett slags påminnelse om vilken syn dåtida folk hade på näcken (t.ex. sägner 34 och 35 i ”Värmlandssägner”).

Resultat över förverkligandets tid i Värmlands näcksögner är specificerade i tabellen nedan.

Förverkligandets tid	Dagtid	Nattetid	Inte angett
Antalet av sägner	9	0	4

I ungefär tre fjärdedelar av sägner ägde mötet med näcken rum under dagtid. För att det sägs mycket sällan om alls något specifikt om tiden i sägens text, var jag tvungen (liksom i tidigare kapitlet) att bestämma tiden själv genom att se på andra momenter i sägnernas händelseförlopp. T.ex. i sägen 36 nämns det tre flickor som var vid sjön badade. Sedan beskrivs det hur en man, som satt på stranden, märkte att näcken sitter på axeln på den ena flickan. Jag bestämde att den sägen kan räknas under gruppen ”dagtid” för att man badar vanligtvis på dagen samt att det var tillräckligt ljus ute att kunna se över en lång distans.

Med hänsyn till förverkligandets plats ser resultat ut följande:

Förverkligandets plats	Nära vatten, men inte på öppet vatten	På en vattensamling (på öppet vatten)	Inte nära vatten eller platsen inte angett	Nära människors bostad eller arbetsplats	Längre bort från bostaden eller arbetsplatsen	Inte angett
Antalet av sägner	11	1	1	2	6	5

Siffrorna i den vänstra delen av tabellen motsvarar i hög grad till dem som gäller för näcksägner från Dalsland: nästan alla möten skedde nära vattnet, men sällan på öppet vatten. Det var bara en sägen (nr 44) där det inte var tydliggjort i texten om någon vattensamling fanns i närheten. När man jämför siffrorna i den högra delen av tabellen med Dalsland, så ser resultaten också ganska likadana ut: det fanns fler sägner där en exakt plats inte var angett, dock kunde man hitta två sägner där mötet – eller en del av mötet i alla fall – skedde nära arbetsplatsen. T.ex. står det i sägner 39 och 40 att man plöjde med näckhästen.

Resultat över upplevelsernas typer står nedan.

Typ av upplevelse	Hörselrelaterad	Synrelaterad	Sinnesrelaterad	Inte angett eller ingen direkt kontakt
Antalet av sägner	4	10	4	3

Som det framgår från tabellen, var det var det vanligast att vara i synkontakt med näcken. Sedan fanns det sägner som tillhör till flera kategorier. Ett exempel på en sådan är sägen nr 37 som kan räknas både i gruppen 'hörselrelaterad' och i 'synrelaterad' för att pojken både såg och hörde näcken. Likadant med Dalslands sägner, kom man i fysisk kontakt med näcken nästan enbart när han var i sin zoomorfa gestalt, d.v.s uppträdde som en häst. Sägner där det inte fanns någon direkt kontakt med näcken handlade om allmänna visdomsord (sägen 33, 34 och 35).

Näckens gestalter beskrivs i följande tabellen:

Väsendets gestalt	Tydlig människogestalt (antropomorf gestalt)	Människoliknande gestalt	Djurgestalt (zoomorf gestalt)	Inte angett
Antalet av sägner	5	2	3	3

Av de tio sägner där näckens fysiskt utseende på något sätt beskrevs, uppträdde han i sin människo- eller människoliknande gestalt i sju och i sin djurgestalt i tre av sägner. Sägner som inte kunde kategorisera var nr 33, 34, 35 och, som påpekats ovan, inte handlade om något konkret möte med näcken. Det är värt att lyfta fram sägen nr 37 där näcken framträdde som en gubbe som red på en häst och sedan försökte locka en pojke att kliva på hästen. Motivet själv är ju ganska känt men det som är speciellt med den sägen är att vanligtvis förekommer (näck)hästen ensam utan någon ryttare. I Bengt af Klintbergs "The Types of the Swedish Folk Legend" finns det inte heller något märke av ett sådant motiv.

Gällande näckens attityd mot människor ser resultat ut följande:

Väsandets förhållande till människor	Aggressiv/farlig	Neutral	Vänlig/hjälpsam
Antalet av sägner	7	5	1

På samma sätt som i Dalslands sägner sågs näcken ganska ofta som en hotande eller farlig varelse. Dock fanns det flera sägner där näcken hade helt neutral hållning mot människor så att han inte alls ville skada någon eller göra illa på något sätt (t.ex. sägner nr 40 och 41). Det fanns även en sägen där näcken var hjälpsam och var i tjänst som en dräng hos en man för ett helt år (sägen nr 43).

Resultat om erotiken i näcksägner från Värmland står nedan.

Erotiska motiv	Innehåller något erotiskt motiv	Innehåller inget erotiskt motiv
Antalet av sägner	0	13

Det fanns inga erotiska motiv i ingen av analyserade 13 sägner.

Psykiska förhållande beskrivs i nedanstående tabell.

Det psykiska förhållandet gentemot väsendet	Rädsla	Kallsinne	Nyfikenhet	Förakt	Inte angett/något annat
Antalet av sägner	5	0	3	2	3

Vanligaste emotionen som förekommer i sägnerna är rädslan. Den följs av nyfikenhet och förakt. Nyfikenhet förekommer enbart i sägner där näcken uppträder i hästgestalt: han visar sig till barn som blir nyfikna och vill rida på honom. Förakt kan man se i sägner nr 42 och 44. Den sistnämnda handlar om näcken och förlossningen – ett motiv som bl.a. A.A. Afzelius och E.J. Stagnelius använde i sina verk (Strömbäck 1970: 116).

I tabellen nedan finns det översikt över skyddande medel som användes mot näcken.

Skyddande medel som används	Upplevaren ropar Jesus namn	Upplevaren nämner varelsens namn	Järn eller stål bruks för att skydda sig mot varelsen	Upplevaren sjunger en visa	Något annat	Inga skyddande medel nämns
Antalet av sägner	0	3	3	3	3	4

I Värmlands näcksägner ser vi samma tendens som i Dalslands näcksägner: när stål eller järn var nämnt som ett skyddande föremål mot näcken, följdes det en visa som skulle antagligen förstärka beskyddet mot näcken. I Värmlands sägner kan man se denna tendens i sägner 33, 34 och 35. Att ropa ut näckens namn var medel som användes i tre sägner, dock i två av dem gjordes det omedvetet: det var barn som egentligen ville säga ”räcker”, men sa ”näcker” istället.

Benämningarna som förekom i näcksägner finns i följande tabell:

Väsendets namn	Näcken	Bäckahäst	Näckhäst	Något annat/inte angett
Antalet av sägner	12	0	1	0

I nästan alla sägner kallas varelsen näcken, det är bara i sägen nr 40 där förekommer benämningen ”näckhäst”. Det är intressant att även i sägner 38 och 39 där näcken uppträdde som en häst kallades han ändå bara näcken, utan någon antydning till hans gestalt.

2.2.2 Sägner om ström-/forsgubben

Antalet av sägner i samlingen ”Värmlandssägner” som handlar om ström-/forsgubben är samma som i ”Dalslandssägner”, d.v.s tio stycken.

Tabellen nedan visar resultat rörande upplevarens kön

Upplevarens kön	Man (män)	Kvinna (kvinnor)	Blandad (händelsen upplevas av en grupp personer)	Inte angett
Antalet av sägner	7	0	0	3

Tendensen som framgår från tabellen är liknande som vi såg i föregående kapitlet: i hittills analyserade sägner är det mestadels män som upplever mötet med ström-/forsgubben.

Resultat över förverkligandets tid står nedan:

Förverkligandets tid	Dagtid	Nattetid	Inte angett
Antalet av sägner	0	6	4

När man jämför tabellen ovan med den som gäller Dalslands näcksägner, då ser man att siffror i respektive fälten är identiska: i sägnerna där man kunde identifiera någon tidsmarkör, upplevdes mötet på nattetid. I flera tillfälle beskrivs det hur mjölnare hade somnat och vaknade för att han hörde ström-/forsgubben ropa ut hans namn (t.ex. i sägner 48 och 49). Det var för att varna honom om någon fara.

Med hänsyn till förverkligandets plats ser resultat ut följande:

Förverkligandets plats	Nära vatten, men inte på öppet vatten	På en vattensamling (på öppet vatten)	Inte nära vatten eller platsen inte angett	Nära människors bostad eller arbetsplats	Längre bort från bostaden eller arbetsplatsen	Inte angett
Antalet av sägner	5	0	5	8	1	1

I stort sätt korresponderar tabellen till resultat över Dalslands sägner om ström-/forsgubben. I ingen av analyserade sägner ägde mötet rum på öppet vatten men ändå ganska ofta nära vattnet. Det finns ganska flera sägner där bara ordet ”kvarn” markerade platsen men det stod ingenstans om det var vattenkvarn eller någon anna typ av kvarn (t.ex. sägner 50 och 55). Sådana sägner har jag räknat under kategorin ’inte nära vatten eller platsen inte angett’ för att det finns ingen direkt koppling med vattnet i dessa sägner, förutom varelsens benämning.

Resultat över den andra hälften av tabellen är nästan identiska med sägner från Dalsland rörande samma väsen: mötet äger rum nästan enbart nära bostaden eller arbetsplatsen (oftast är det en kvarn men en smedja förekommer också).

Nedan kan man se resultat över upplevelsens typ.

Typ av upplevelse	Hörselrelaterad	Synrelaterad	Sinnesrelaterad	Inte angett eller ingen direkt kontakt
Antalet av sägner	7	3	2	1

I kontrast med Dalslands respektive sägner, är att höra ström-/forsgubben det vanligaste sättet hur upplevelsorna blev medvetna om hans närvaro. I sägnerna som räknades bara i gruppen

„hörselrelaterad“, d.v.s upplevaren bara hörde ström-/forsgubbe, eller något ljud som representerade ström-/forsgubbens närvaro, men inte såg honom och inte heller kom i fysisk kontakt med honom, förekom vanligtvis ett motiv om ström-/forsgubben som en skicklig spelman (t.ex. sägner nr 54 och 55) – samma tendensen gällde för sägner om ström-/forsgubben i föregående kapitel också. Ett riktigt intressant motiv finns i sägnen nr 53: strömgubben blandar sitt blod med blod ifrån en mans finger för att mannen skulle kunna spela musik. Sådan blodmagi har även tidigare associerats med demoniska naturväsenden (Häll 2011: 603).

Rörande väsendets gestalts hittar man resultat i följande tabell:

Väsendets gestalt	Tydlig människogestalt (antropomorf gestalt)	Människoliknande gestalt	Djurgestalt (zoomorf gestalt)	Inte angett
Antalet av sägner	3	2	0	5

Som det står i tabellen ovan, var väsendets gestalt markerat i bara fem sägner. Anledningen till det nämnde jag på föregående sida: i flera sägner är det endast ström-/forsgubbens musik som hörs medan han själv blir osynlig. Även om själva benämningen ström-/forsgubben syftar på en mänsklig gestalt, räknade jag sägen i gruppen ”tydlig människogestalt” bara om det innehöll någon ytterligare beskrivning av varelsens utseende. T.ex. så står det i sägen nr 49: ”Men då mötte han en liten gubbe med skägg”. Likadant med ”Dalslandssägner” fanns det ingen där ström-/forsgubben uppträdde som ett djur, d.v.s i någon zoomorf gestalt.

I följande tabell står det resultat över väsendets förhållande till männisikor.

Väsendets förhållande till människor	Aggressiv/farlig	Neutral	Vänlig/hjälpsam
Antalet av sägner	1	1	8

I bara en av analyserade tio sägner betar ström-/forsgubben sig klart hotande mot upplevaren: i sägen nr 55 tänder han eld på en kvarn för att en dräng spelade samma visa som han hörde ström-/forsgubben spela. Annars uppfattas honom som ett relativt positivt väsen, han larmar mjölnare som har somnat (sägen nr 49) eller lär folk att spela musik (sägen nr 51). Ändå kan man se vissa ambivalenta drag i ström-/forsgubbens natur: vanligtvis var han hjälpsam och gjorde inte ont till någon, men å andra sida kunde han mycket väl göra det när något förargades honom.

Tabellen nedan visar resultat över erotiska motiv.

Erotiska motiv	Innehåller något erotiskt motiv	Innehåller inget erotiskt motiv
Antalet av sägner	0	10

Ingen av analyserade sägner innehöll något erotiskt motiv.

Rörande upplevarens psykiska förhållande mot väsendet ser resultat ut följande:

Det psykiska förhållandet gentemot väsendet	Rädsla	Kallsinne	Nyfikenhet	Förakt	Inte angett/något annat
Antalet av sägner	0	4	2	1	3

I kontrast med Dalslands sägner om ström-/forsgubben, finns det inget exempel i ”Värmlandssägner” där upplevaren är rädd av varelsen. Vanligaste emotionen är kallsinne, d.v.s mötet med det övernaturliga väcker inga speciella känslor. Det finns två sägner där mötet med ström-/forsgubben gör man nyfiken (sägner nr 52 och 54) – i båda sägner förekommer motiv om ström-/forsgubben som en spelman. Enda sägen som antyder på att upplevaren kände förakt för väsendet, är sägen nr 51.

Resultat över nämnda skyddande medel står nedan.

Skyddande medel som används	Upplevaren ropar Jesus namn	Upplevaren nämner varelsens namn	Järn eller stål eller bruks för att skydda sig mot varelsen	Upplevaren sjunger en visa	Något annat	Inga skyddande medel nämns
Antalet av sägner	0	0	0	0	5	5

Liknande till ”Dalslandssägner” skiljer resultat i denna punkt ganska mycket från varandra när man jämför sägner om näcken med sägner om ström-/forsgubben. Nämligen finns det ingen sägen bland de tio som analyserades, som innehåller någon tydlig markör av ett skyddande föremål mot ström-/forsgubben. Däremot nämns det i flera ställe att mjölnaren skulle lägga ut mat och/eller tobak för honom för att han skulle bli förnöjd och inte göra illa till kvarnen eller mjölnaren. I två sägner (sägner nr 51 och 52) som båda handlar om hur en man ville lära sig spela av ström-/forsgubben, nämns det också att man skulle ta med sig en svart katt.

Olika benämningar som förekom diskuteras i tabellen nedan.

Väsandets namn	Strömgubbe	Forsgubbe	Något annat/inte angett
Antalet av sägner	4	6	0

Mest frekvent benämning var ”forsgubbe” men det var en hel del sägner där väsendet kallades för ”strömgubbe” också. I jämförelse med liknande sägner från Dalsland, kan man se att antalet av sägner där väsendet heter ”forsgubbe” har ökt väldigt kraftigt: antagligen är det beroende på lokala variationen av olika benämningar. Att namnet ”forsgubben” förekommer framförallt i Värmland och Dalarna, har Maja Bergstrand också påpekat (Bergstrand, M 1936: 18). En väldigt intressant upptäckt var att i början av sägen nr 51 står det följande mening: ”Forsgubben var detsamma som Näcken” (Bergstrand, C-M 1948: 30) – en möjlig förklaring till det kan vara att sägen själv berättar om spelmans motiv, d.v.s hur man lärde sig spela av ström- /forsgubben. För att nästan indentiskt motiv gäller även för näcksägner (Klintberg 2010: 126) kan det vara att man bara blandade två olika väsen med varandra.

2.2.3 Sägner om sjörået

I samlingen ”Värmlandssägner” finns det totalt 16 sägner som utgivaren C.M.Bergstrand hade kategoriserat under kapitlet ’sjörå’.

Nedanstående ser man resultat över upplevarens kön.

Upplevarens kön	Man (män)	Kvinna (kvinnor)	Blandad (händelsen upplevas av en grupp personer)	Inte angett
Antalet av sägner	11	0	1	4

Generellt visar tabellen samma tendens som vi kunde se hos samma väsen i föregående kapitlet: i majoriteten av sägnerna är det en man (eller flera män) som upplever mötet med sjörået. Det fanns ingen sägen där någon kvinna var vittne till mötet med sjörået men däremot fanns det en där mötet upplevdes av både en man och en kvinna samtidigt (sägen nr 65).

Resultat gällande förverkligandets tid visas nedan.

Förverkligandets tid	Dagtid	Nattetid	Inte angett
Antalet av sägner	6	2	8

Någon exakt tidspunkt är nämn i bara halva av alla analyserade sägner. Av dem där det finns någon tidsmarkör eller en handling som syftar på en specifik tidspunkt, äger händelserna rum på dagtid i sex sägner och på kvälls/nattetid i två.

Rörande förverkligandets plats ser resultat ut följande.

Förverkligandets plats	Nära vatten, men inte på öppet vatten	På en vattensamling (på öppet vatten)	Inte nära vatten eller platsen inte angett	Nära människors bostad eller arbetsplats	Längre bort från bostaden eller arbetsplatsen	Inte angett
Antalet av sägner	9	7	0	5	6	5

Från tabellen ovan framgår att resultat är delat ganska jämnt mellan olika kategorierna: det fanns ungefär lika många sägner där mötet ägde rum nära vattnet (d.v.s på någon strand eller kust) som det var dem där mötet ägde rum på öppet vatten (t.ex. handlar flera stycken sägner om en fisketur). Likadant är det med resultat över den andra dikotomin som gäller längden från hem/arbetsplats till stället där mötet upplevdes: till skillnad från repsektive delen i föregående kapitlet där flesta möten skedde långt ifrån hem eller arbetsplatsen, kan man konstatera här att det finns ingen sådan klyfta när det gäller sägner om sjörået från Värmland.

Vilka typer av upplevelserna förekom, får man veta i följande tabell:

Typ av upplevelse	Hörselrelaterad	Synrelaterad	Sinnesrelaterad	Inte angett eller ingen direkt kontakt
Antalet av sägner	9	8	2	3

Genomgående tendens är i ”Värmlandssägner” ungefär samma som i ”Dalslandssägner”, d.v.s att oftast hörde eller skymtade man sjörået, men kom i fysisk kontakt med honom ganska sällan. Som i tidigare hos samma kategori, förkom det flera sägner som kunde räknas under flera typgrupper. T.ex. i sägner 71 kommer sjörået till upplevaren (ögonkontakt), ber att låna hans vantar och sedan sang en visa (öronkontakt).

Tabellen nedan visar resultat över i vilken gestalt sjörået uppträdde i

Väsendets gestalt	Tydlig människogestalt (antropomorf gestalt)	Människoliknande gestalt	Djurgestalt (zoomorf gestalt)	Inte angett
Antalet av sägner	5	6	1	5

Enligt resultat som visas i tabellen kan man säga att i Värmland uppträdde sjörå vanligtvis som en människa eller i alla fall i en gestalt som liknade människor till stor del. Dessutom fanns det en sägen som jag valde att räkna både i gruppen 'tydlig människogestalt' och i gruppen 'djurgestalt'. Det var sägen nr 56 där sjöråets utseende beskrivs ganska detaljrikt: överkroppen såg ut som en kvinnas men underkroppen var som en fisk.

Näst analyseras sjöråets förhållande till människor

Väsendets förhållande till människor	Aggressiv/farlig	Neutral	Vänlig/hjälpsam	Inte angett
Antalet av sägner	8	3	5	0

Likadant med Dalsland, verkar sjörået i Värmland ha varit en ambivalent varelse: å ena sidan trodde folk att hon är ansvarig för oväder och båtoluckyor (se sägner nr 57 och 58) samt att hon förutser döden (t.ex. sägner nr 68 och 69), å andra sidan, för att hon hade makt över vädret och fisk, kunde hon göra så att man fick mycket fisk eller gynnsam vind. Dessa saker var oftast gåvor mot en tjänst made hade gjort henne (se sägner 63 och 71).

Översikt över förekomsten av erotiska motiv finns i följande tabell:

Erotiska motiv	Innehåller något erotiskt motiv	Innehåller inget erotiskt motiv
Antalet av sägner	1	15

Den enda sägen som kan ses att innehålla något erotiskt motiv, är sägen nr 61. Sägen handlar om en soldat som blev under sjöråets makt så att han var tvungen att komma till henne varje gång hon kallade. Det som antyder på erotiken är faktumet att hon kallade honom på natten: "(...) så ho kalla'n när sôm helst på natta" (Bergstrand 1948: 35), "Han feck öpp om nätterna å ner te sjön (...)" (*ibid.*).

Nedanstående tabellen visar resultat över upplevarens psykiska förhållande mot sjörået.

Det psykiska förhållandet gentemot väsendet	Rädsla	Kallsinne	Nyfikenhet	Förakt	Inte angett/något annat
Antalet av sagner	3	3	4	0	6

Resultaten är någorlunda liknande till Dalslands sagner om sjörået: ingen av kategorierna står tydligt ut utan sagnerna delas mer eller mindre jämnt mellan dem. I sagnen nr 65 vill jag lyfta fram att där är upplevaren, i stället av att vara rädd för sjörået, tacksam till henne att hon fick så mycket fisk. I kontrast till ”Dalslandssagner” finns det ingen direkt koppling mellan väsendets förhållande till människor och upplevarens psykiska förhållande mot väsendet.

Vilka skyddande medel användes mot sjörået är specificerat i tabellen nedan.

Skyddande medel som används	Upplevaren ropar Jesus namn	Upplevaren nämner varelsens namn	Järn eller stål bruks för att skydda sig mot varelsen	Upplevaren sjunger en visa	Något annat	Inga skyddande medel nämns
Antalet av sagner	0	0	0	0	5	11

Något skyddande medel nämns i bara fem av de analyserade 16 sagner. I två av dessa fem sagner är medlet egentligen inte skyddande i sig, det är närmare tekniker eller ritualer knutna med sjörået. T.ex. nämns det i sagan nr 56 att man ska ro tre gånger motsols runt den platsen man ska meta för att få någon fisk; i sagan nr 58 berättas om hur man kastade femöringar i vattnet för att sjörået skulle göra vinden blåsa hårt. Ett medel som också nämns i ”Dalslandssagner” är att strödda kyrkogårdsjord runt sjöråets bosättning (i sagner 66 och 67). I sagan nr 61 berättas om en soldat som blev under sjöråets makt: han blev fri efter andra soldater hade skjutit över honom.

Följande tabellen ger överblick över benämningarna som förekom i sagnerna

Väsendets namn	Sjörå	Sjöfru	Havsfru	Något annat/inte angett
Antalet av sagner	10	0	0	6

Allra vanligaste namnet som väsendet kallades var ’sjörå’. I kontrast med Dalsland fanns det ingen sagan från Värmland där namnet ’sjöfru’ användes. I en sagan hänvisar man till väsendet bara som till en „råa“.

2.3 ”Hallandssägner“

2.3.1 Sägner om näcken

I samlingen ”Hallandssägner” finns det totalt 12 sägner som ligger under gruppen ’Näcken’.

Först ges resultat över upplevarens kön.

Upplevarens kön	Man (män)	Kvinna (kvinnor)	Blandad (händelsen upplevas av en grupp personer)	Inte angett
Antalet av sägner	5	2	2	3

Likadant med redan analyserade landskap upplevdes mötena oftare av män än av kvinnor. En intressant upptäckt var att i sägner nr 35 och 36 som båda handlar om samma sägentyp, d.v.s hur en främling sätter fri fångad näckhäst (typ F104 enligt af Klintbergs ”The Types of the Swedish Folk Legend”), upplevas händelsen av olika kön: i sägen nr 35 är den en man som sätter hästen fri, i sägen nr 36 är det en kvinna. En annan intressant observation var att om nästan alltid räknas näcken bland manliga väsen, så finns det en sägen där väsendet omnämns som ’hon’ (dock förekommer själva benämningen ’näcken’ inte i denna sägen) – sägen nr 41.

Näst ges översikten över resultat gällande förverkligandets tid.

Förverkligandets tid	Dagtid	Nattetid	Inte angett
Antalet av sägner	5	2	5

Tyvärr var det så mycket som fem sägner där ingen exakt tidspunkt var angett, och inte heller kunde den bestämmas genom att se någon handling eller akt i sägner. Av de sju stycken sägner där tidspunkte kunde identifieras ägde mötet med näcken rum under dagtid i fem och under nattetid i två.

Rörande förverkligandets plats ser resultaten ut följande:

Förverkligandets plats	Nära vatten, men inte på öppet vatten	På en vattensamling (på öppet vatten)	Inte nära vatten eller platsen inte angett	Nära människors bostad eller arbetsplats	Längre bort från bostaden eller arbetsplatsen	Inte angett
Antalet av sägner	7	0	5	2	7	3

Resultaten i tabellen ovan korresponderar i ganska stor del till dem som gäller för Dalsland och Värmland: det var vanligast att träffa näcken på stranden eller nära vattnet men det var mycket sällan hon träffades på öppet vatten. När man då träffade näcken så skedde det oftast inte i närheten av sitt hem eller arbetsplats utan längre bort. Det finns också exempel på sägner där vattnet inte alls nämns. T.ex. i sägner 35, 36, 38 och 39 där näcken förekommer i hästgestalt, är det i inget ställe påpekat någon direkt koppling med vattnet.

I tabellen nedan står resultat över upplevelsens typ.

Typ av upplevelse	Hörselrelaterad	Synrelaterad	Sinnesrelaterad	Inte angett eller ingen direkt kontakt
Antalet av sägner	3	9	6	2

I majoriteten av sägnerna där det förekom någon kontakt mellan upplevaren och näcken, var det ögonkontakt, d.v.s upplevaren såg näcken. Det fanns sex sägner där man kom i fysisk kontakt med näcken (i alla sådana sägner uppträdde näcken i sin hästgestalt) och bara tre där näcken hördes att tala eller uttala något ljud, t.ex. skrattar han i sägen nr 39.

Sammanfattning av olika gestalt som näcken hade i "Hallandssägner" finns nedan.

Väsendets gestalt	Tydlig människogestalt (antropomorf gestalt)	Människoliknande gestalt	Djurgestalt (zoomorf gestalt)	Inte angett
Antalet av sägner	0	3	7	2

Det är intressant att se så många sägner där näcken framträdde i djurgestalt (som en häst). Av 12 analyserade sägner finns det bara tre där näcken förekommer i människoliknande gestalt och ingen av dem kunde han identifieras att ha tydlig människogestalt. Två sägner där gestalt var inte angett handlade om visor som man ska sjunga innan man badade för att näcken skulle inte 'ta' en och också när man plockade näckrosor (sägner nr 33 och 34).

Näst visas resultat över näckens förhållande till människor.

Väsendets förhållande till människor	Aggressiv/farlig	Neutral	Vänlig/hjälpsam	Inte angett
Antalet av sägner	8	3	0	1

Resultaten visar samma tendens som i Dalsland och i Värmland: näcken hade oftast ondskefull natur och han ville göra illa till människor. Dessutom fanns det några enstaka exempel där han trots allt inte var så ond: sägen nr 31 berättar om hur man kunde lära sig spela fiol av näcken (helt positiv bild ger den dock inte av näcken för att ifall man valde fel instrument då kunde näcken döda en); sägen nr 32 handlar om redan tidigare påpekat 'förlossningsmotivet' där näcken vill bara ha Gudens välsignelse.

Nedan finns resultat över förekomsten av erotiska motiv i Hallands näcksägner.

Erotiska motiv	Innehåller något erotiskt motiv	Innehåller inget erotiskt motiv
Antalet av sägner	0	12

Ingen av analyserade tolv sägner innehåller något erotiskt motiv.

Vilken var upplevarnas psykiska förhållande mot näcken beskrivs i följande tabell.

Det psykiska förhållandet gentemot väsendet	Rädsla	Kallsinne	Nyfikenhet	Förakt	Inte angett/något annat
Antalet av sägner	2	2	3	3	2

Det framgår från tabellen att i kontrast med tidigare analyserade näcksägner (från Dalsland och Värmland), var rädslan inte den vanligaste emotion upplevarna kände, utan nyfikenheten och förakten hade tagit dess plats. Nyfikenheten förekom framför allt i sägnerna där näcken uppträdde i hästgestalt och lockade barn att rida (t.ex. sägner nr 37 och 38). Förakten som en emotion kan man se i sägner 30, 31 och 34.

I nedankommande tabell finns resultat över skyddande medel som nämndes.

Skyddande medel som används	Upplevaren ropar Jesus namn	Upplevaren nämner varelsens namn	Järn eller stål bruks för att skydda sig mot varelsen	Upplevaren sjunger en visa	Något annat	Inga skyddande medel nämns
Antalet av sägner	1	1	1	2	3	5

För tydlighetens skull måste jag påpeka att i sägnen nr 33 sjöngs det både en visa och nämnde att stål ger beskydd mot näcken. Under kategorin 'något annat' har jag räknat sägner nr 35, 36 och 40. I två förstnämnda hade man satt betslet på näcken som var i hästgestalt och så länge betslet var på honom, kunde han inte lämna gården. I sägnen nr 40 berättas om en kvinna som näcken ville bortröva men kunde inte göra det för att hon hade med sig en liten flicka, som var döpt, som tog henne i handen.

Till sist visas resultaten över vilka benämningar förekom i analyserade sägner.

Väsendets namn	Näcken	Bäckahäst	Näckhäst	Något annat/inte angett
Antalet av sägner	8	1	0	3

Allra vanligaste benämningen som användes var 'näcken'. Ett namn som har inte förekommit i tidigare analyserade näcksägner är 'bäckamannen' (i sägner nr 39). Sägner som jag skulle vilja lyfta fram är nr 41: i den nämns det ett väsen som heter 'Rinna märr' som uppträder i häst(märr-)gestalt. Det är märkvärdigt att det talas om en märr, alltså om en hona, när näcken nästan alltid betraktas att vara ett manligt väsen.

2.3.2 Sägner om sjörået

För någon anledning har C.M. Bergstrand inte inkluderat sägner om ström- och forsgubben som ett separat kapitel i denna samling. Det är därför jag går direkt vidare till sägner som handlar om sjörået (totalt 16 stycken, sägner nr 42 – 57).

Först presenteras tabellen med resultat över upplevarens kön.

Upplevarens kön	Man (män)	Kvinna (kvinnor)	Blandad (händelsen upplevas av en grupp personer)	Inte angett
Antalet av sägner	13	0	0	3

I alla sägner där upplevarens kön var angett, var det en man (eller flera män) som upplevde mötet med sjörået.

Gällande förverkligandets plats visas resultat i nedanstående tabell.

Förverkligandets tid	Dagtid	Nattetid	Inte angett
Antalet av sägner	8	2	6

I sägnerna där det gick att identifiera någon bestämd tidspunkt, ägde mötet med det övernaturliga rum ofast under dagtid. Dock var det två sägner där texten syftar på kvälls- eller nattetid: sägner nr 43 och 51. I den förre beskrivs det hur en karl hade lagt sig och sov när sjörået ville skada honom och i den senare står det tydligt i texten att ” En gubbe (...) var ute en natt och gick förbi en göl i skogen.” (Bergstrand 1949: 35).

Resultat över förverkligandets plats står i följande tabell:

Förverkligandets plats	Nära vatten, men inte på öppet vatten	På en vattensamling (på öppet vatten)	Inte nära vatten eller platsen inte angett	Nära människors bostad eller arbetsplats	Längre bort från bostaden eller arbetsplatsen	Inte angett
Antalet av sägner	10	5	1	3	9	4

Det som framgår från tabellen är att medan det finns en hel del sägner där mötet med sjörået upplevas även på öppet vatten (t.ex. i sägen nr 44 som handlar om två fiskare vem varnades av sjörået för kommande storm), är det ändå allra vanligast att träffa henne på stranden eller på något annat ställe nära vatten. Med hänsyn till den andra delen av tabell kan man säga att den är ganska likadant till respektive tabellen gällande Dalslands sägner om sjörået: i sägner där en konkret plats var angett, låg den vanligtvis inte nära ens arbetsplats eller bostad.

Resultat över upplevelsens typ visas i nedanstående tabell.

Typ av upplevelse	Hörselrelaterad	Synrelaterad	Sinnesrelaterad	Inte angett eller ingen direkt kontakt
Antalet av sägner	9	7	2	5

Antalet av sägner där sjörået hördes är bara lite högre än antalet av sägner där upplevaren kom i ögonkontakt med henne – ungefär samma var resultat gäller också för Dalsland och Värmland. Ett exempel på sägen i vilken förekommer alla tre typ av kontakt, är sägen nr 50: upplevaren både ser, hör och kommer i fysisk kontakt (hon tar honom i handen) med sjörået. Däremot finns det en episod i sägen nr 42 som är mycket intressant i kontext av detta avsnitt: en man faller under sjöråets makt utan att han varken ser eller hör eller rörs av henne (det framgår inte från texten åtminstone). Denna sägen har jag räknat under den fjärde kategorin för att det upplevdes ingen direkt kontakt mellan mannen och sjörået.

Näst analyseras resultat över väsendets gestalt.

Väsendets gestalt	Tydlig människogestalt (antropomorf gestalt)	Människoliknande gestalt	Djurgestalt (zoomorf gestalt)	Inte angett
Antalet av sägner	7	4	0	5

Som det framgår från tabellen ovan uppträdde sjörået oftast i sin människogestalt eller åtminstone liknade till en människa (en kvinna). Det var ingen av de analyserade 16 sägner där hon framträdde i djurgestalt, men däremot fanns det två som handlade om hennes kreatur (sägner nr 53 och 54). För att i dessa sägner står det klart och tydligt att det är bara hennes kreatur, inte hon (sjörået) själv som det berättas om, har jag räknat båda sägner under kategorin 'inte angett'.

Nedankommande tabellen presenterar resultat över sjöråets förhållande till människor.

Väsendets förhållande till människor	Aggressiv/farlig	Neutral	Vänlig/hjälpsam	Inte angett
Antalet av sägner	8	5	3	0

Även om det finns exemplar om sjöråets barmhärtiga beteende, är sjörået mestadels aggressiv eller hotande mot människor. En intressant upptäckt rörande sägner samlats från Halland i detta avsnitt är att i ingen av sägnerna räknat under kategorin 'vänlig/hjälpsam' har man

använt namnet 'sjörå'. I stället förekommer det benämningar 'sjöjungfru' i sägner 44 och 50 samt 'havsfru' i sägen nr 49.

Nedan finns resultat över förekomsten av erotiska motiv.

Erotiska motiv	Innehåller något erotiskt motiv	Innehåller inget erotiskt motiv
Antalet av sägner	0	16

Trots att det finns två sägner – nr 42 och 43 – där sjöråets mål är att locka eller ”fånga” upplevaren (det är en man i båda fall), finns det inget motiv i dessa två sägner som kunde räknas som entydigt erotiskt.

I nästa tabell visas resultat över upplevarens psykiska förhållande mot sjörået.

Det psykiska förhållandet gentemot väsendet	Rädsla	Kallsinne	Nyfikenhet	Förakt	Inte angett/något annat
Antalet av sägner	3	0	2	1	10

Tyvärr innehåller bara under hälften av analyserade sägner spår av någon emotion, så det är svårt att dra slutsatser från denna tabell. Förutom emotioner som är representerade i tabellen finns det en till som förekommer i sägnerna: i sägner 44 och 49, där sjörået fick hjälp av upplevarna, kan man identifiera ett slags medkänsla som dem hade mot väsendet.

I nedanstående tabell finns det resultat över skyddande medel som användes mot sjörået.

Skyddande medel som används	Upplevaren ropar Jesus namn	Upplevaren nämner varelsens namn	Järn eller stål bruks för att skydda sig mot varelsen	Upplevaren sjunger en visa	Något annat	Inga skyddande medel nämns
Antalet av sägner	0	0	0	0	3	13

Totalt nämndes något skyddande medel i bara tre sägner: i sägner nr 43 och 57 skjuter upplevaren i riktning mot sjörået (med en silverkula i den sista); i sägen nr 55 står det att man man skulle kasta ett mynt i vattnet för att undgå besvär med sjörået.

Nedan står tabellen med resultat över använda benämningar för sjörået.

Väsendets namn	Sjörå	Sjöfru	Havsfru	Något annat/inte angett
Antalet av sägner	8	3	2	3

Den vanligaste benämningen som förekommer i texter är 'sjörå' (nämns i exakt halva av analyserade sägner). Sedan finns det benämningar som 'havsfru' (i sägner nr 49 och 57) samt 'sjöjungfru' (i sägner nr 44 och 50) som räknades under respektive kategorier. I en sägen (nr 56) kallas hon också 'sjöfru'.

2.4 "Bohuslänska sägner"

2.4.1 Sägner om näcken

I samlingen "Bohuslänska sägner" finns det 12 sägner som Carl-Martin Bergstrand har kategoriserat under rubriken "Näcken".

För det första analyserades sägner ur upplevarens kön synpunkt. Resultat står nedanför.

Upplevarens kön	Man (män)	Kvinna (kvinnor)	Blandad (händelsen upplevas av en grupp personer)	Inte angett
Antalet av sägner	9	2	2	0

Föga överraskande vad de flesta möten i analyserade sägner upplevt av män. I två fall var upplevaren kvinnlig och i ytterligare två fall var det en större grupp av personer som upplevde mötet samtidigt. Det ska påpekas att sägnen nr 25 innehåller två olika historier kring samma objekt – Tolleby tjärn – varav den ena berättar om en man och den andra av en kvinna. Den sägnen har jag därför räknat under både den första och den andra kategorin.

Näst visas resultat över förverkligandets tid.

Förverkligandets tid	Dagtid	Nattetid	Inte angett
Antalet av sägner	6	2	4

Med hänsyn till tidpunkten när mötet med näcken sker, dominerar även i Bohuslänska sägner dagtid. Samma tendens gällde även för tidigare analyserade landskapen.

Nedan står en tabell med resultat över förverkligandets plats.

Förverkligandets plats	Nära vatten, men inte på öppet vatten	På en vattensamling (på öppet vatten)	Inte nära vatten eller platsen inte angett	Nära människors bostad eller arbetsplats	Längre bort från bostaden eller arbetsplatsen	Inte angett
Antalet av sägner	7	1	4	8	2	2

Första delen av tabellen, rörande distansen till vattnet, följer ungefär liknande mönster som vi har sett i föregående kapitel: i flesta fall äger mötet med näcken rum i närheten av någon vattensamling men ganska sällan på öppet vatten. Dessutom när man ser på den högre delen av tabellen, rörande distansen till bostaden eller arbetsplatsen, verkar resultaten vara lite annorlunda från tidigare analyserade näcksägner: i nästan tre fjärdedelar av sägner träffas näcken i närheten av ens bostad eller arbetsplats. Detta är en kontrast till redan analyserade landskap där resultat visade en motsatt tendens. En förklaring till det kan vara att sägenmotiv som t.ex. i Dalsland och Värmland associerades med ström- eller forsgubbe, förknippas i Bohuslän oftast med näcken istället. Exempelvis gäller det sägner nr 20, 21 och 22 där handlingen äger rum i en kvarn – i både Dalslands och Värmlands sägner nämns kvarn som en plats ström- eller forsgubben bebor.

Nästkommande tabell visar resultat över upplevelsens typ.

Typ av upplevelse	Hörselrelaterad	Synrelaterad	Sinnesrelaterad	Inte angett eller ingen direkt kontakt
Antalet av sägner	7	8	5	1

Resultaten korresponderar i stort sätt till det som gäller för tre tidigare analyserade landskap: oftast kommer man i synkontakt med näcken, lite mindre vanlig men ändå ganska ofta förekommande är att höra näcken och minst vanligt är att komma i fysisk kontakt med honom. Här ska det också påpekas att likadant med andra landskap kommer man i fysisk kontakt med näcken nästan enbart när han uppträder i sin hästgestalt.

Nedan står resultat över näckens gestalt i analyserade sägner

Väsendets gestalt	Tydlig människogestalt (antropomorf gestalt)	Människoliknande gestalt	Djurgestalt (zoomorf gestalt)	Inte angett
Antalet av sägner	3	3	4	2

Det finns totalt sex sägner i vilka har näcken tagit en gestalt av en människa (en man i alla tre exempel som räknats under 'tydlig människogestalt') eller uppträder i en gestalt som i alla fall liknar till en människa. Sedan finns det fyra sägner där näcken framträder i djurgestalt (som en häst).

Rörande näckens förhållande till människor visas resultaten nedan.

Väsandets förhållande till människor	Aggressiv/farlig	Neutral	Vänlig/hjälpsam	Inte angett
Antalet av sägner	5	6	1	0

I kontrast med föregående analyserade landskap, framgår det från tabellen att antalet av sägner där näcken var hotande eller tycks att vara hotande var mindre än antalet av sägner där han hade en neutral natur eller var även vänlig till en viss grad mot upplevaren (t.ex. i sägnen nr 30). Det faktumet kan delvis bero på en redan tidigare påpekad tendens i Bohuslänska sägner: bland näcksägner finns det också motiv som i Dalsland och Värmland har varit inkluderat i separat kapitel för ström- eller forsgubbe (generellt ett välvilligt väsen). Att näcken själv ändå ganska ofta betraktades att vara en ett illvilligt väsen, visar bland annat sägner nr 24 (han kallas för „Satans häst“) och nr 26 (i texten står det följande: ”Necken omtalas rätt ofta och nästan alltid är det obehagligt att ha med honom att göra (...)” (Bergstrand 1947: 20)).

Nedankommande tabell visar resultat över erotiken i analyserade näcksägner.

Erotiska motiv	Innehåller något erotiskt motiv	Innehåller inget erotiskt motiv
Antalet av sägner	0	12

Ingen av analyserade sägnerna innehöll något erotiskt motiv.

Näst ges resultaten över upplevarens psykiska förhållande mot näcken.

Det psykiska förhållandet gentemot väsendet	Rädsla	Kallsinne	Nyfikenhet	Förakt	Inte angett/något annat
Antalet av sägner	2	1	2	4	3

Det är nog förvånande att av emotionerna som upplevarna kände mot näcken var det just förakt som förekom mest i sägnerna (i sägner nr 19, 20, 21, 22). Sägner nr 19 och 20 följer

motivet F113 från Bengt af Klintbergs ”The Types of the Swedish Folk Legend” (nr 20 gör det dock bara delvis) som berättar om hur man kastade ett ben utan kött till näcken i gengäld att han lärde man att spela (af Klintberg 2010: 125). Sägner nr 21 och 22 (den sista i modifierad form) följer motivet H61 som berättar om hur kvarngubbe(!) skrämmar någon och frågar om den personen har sett en såpass stor näsa tidigare. Personen håller då het soppa över varelsens näsa (af Klintberg 2010: 147).

Rörande skyddande medel som användes mot näcken finns resultaten i tabellen nedan.

Skyddande medel som används	Upplevaren ropar Jesus namn	Upplevaren nämner varelsens namn	Järn eller stål eller bruks för att skydda sig mot varelsen	Upplevaren sjunger en visa	Något annat	Inga skyddande medel nämns
Antalet av sägner	0	0	1	0	3	8

Tyvärr förekommer det inget omnämnande av skyddande medel i två tredjedelar av analyserade sägner. Om sägnerna där något sådant ändå finns, kan man säga att till skillnad från tidigare analyserade näcksägner fanns det inget exempel på utrop av Jesu namn, väsendets namn eller att upplevaren hade sjungit en visa. Däremot nämns det andra medel som förknippas mestadels med näckens hästgestalt: i sägner nr 24, 25 och 26 tämjdes näcken genom att sätta betsel på honom. I sägnen nr 25 sägs det även att det var **stålbetsel** och i sägnen nr 26 var det en signad grimma som användes.

Till sist visas resultaten över väsendets benämningar.

Väsendets namn	Näcken	Bäckahäst	Näckhäst	Något annat/inte angett
Antalet av sägner	8	0	0	4

I majoriteten av analyserade 12 sägner kallas väsendet för näcken. Dock finns det två (nr 23 och 30) där förekommer benämningen ’strömgubbe’. Möjligtvis tyckte Bergstrand att bara två sägner är för få att skapa en separat rubrik för ström- eller forsgubbe.

2.4.2 Sägner om sjörået

I ”Bohuslänska sägner” har Bergstrand samlat 18 sägner under rubriken ’sjörå’.

Först analyserades sägnerna ur upplevarens kön synpunkt.

Upplevarens kön	Man (män)	Kvinna (kvinnor)	Blandad (händelsen upplevas av en grupp personer)	Inte angett
Antalet av sägner	15	0	2	1

I en omfattande del av analyserade sägnerna var upplevaren en man. Det finns två sägner som jag har räknat under rubriken ’blandad’: sägner nr 34 och 36 där mötet med väsendet upplevdes av flera personer samtidigt.

För det andra visas resultaten över förverkligandets tid.

Förverkligandets tid	Dagtid	Nattetid	Inte angett
Antalet av sägner	7	1	10

Tyvärr finns det så mycket som tio sägner där ingen specifik tidspunkt var angett. I sägnerna som innehöll någon antydning av tiden träffade upplevaren med varelsen nästan enbart under dagtiden.

Resultaten över förverkligandets plats finns i tabellen nedan.

Förverkligandets plats	Nära vatten, men inte på öppet vatten	På en vattensamling (på öppet vatten)	Inte nära vatten eller platsen inte angett	Nära människors bostad eller arbetsplats	Längre bort från bostaden eller arbetsplatsen	Inte angett
Antalet av sägner	10	7	1	3	11	4

I genomsnitt visar ovanstående tabell samma resultat som i tidigare analyserade landskap: mötet med sjörået ägde mestadels rum nära vatten men inte på öppen vatten (t.ex. sägner nr 32 och 47), dock i några fall möttes upplevaren med sjörået även på öppet vatten (t.ex. sägner nr 33 och 38). Samtidigt ägde möten vanligtvis rum långt ifrån ens bostad eller arbetsplats.

Nedankommande tabell visar resultat över upplevelsens typ.

Typ av upplevelse	Hörselrelaterad	Synrelaterad	Sinnesrelaterad	Inte angett eller ingen direkt kontakt
Antalet av sägner	12	15	3	0

I 15 av analyserade 18 sägner finns det ögonkontakt mellan upplevaren och sjörået. I 12 av analyserade näcken hörs det varelsen, men det är inte varje gång det nödvändigtvis finns någon upplevare: t.ex. i sägnerna 45 och 47 hörs det bara en 'anonym' röst, men det sägs ingenstans vem som gjorde det.

I följande tabell visas resultaten över väsendets gestalt.

Väsendets gestalt	Tydlig människogestalt (antropomorf gestalt)	Människoliknande gestalt	Djurgestalt (zoomorf gestalt)	Inte angett
Antalet av sägner	9	5	2	3

I de flesta av Bohuslänska sägner som handlar om sjörået, beskrivs henne som en kvinna och speciellt tar man hänsyn till hennes vackra hår (t.ex. sägner nr 31 och 32). I några sägner antyder texten också att sjörået har en gestalt av en människa, men för att det finns inga riktiga belägg i texten som bekräftar denna synpunkt 100%, har jag kategoriserat sådana sägner under rubriken 'människoliknande gestalt' (t.ex. sägner nr 34 och 37). Det finns också en sägen som är inkluderat i både kategorin 'tydlig människogestalt' och 'djurgestalt' – sägnen nr 36, där sjöråets utseende är beskriven i detalj med följande ord: "Hon var ung och grann, hade stort, vackert, gult hår, som hängde upplöst ner efter ryggen, men ifrån höfterna och ner såg hon ut som en fisk." (Bergstrand 1947: 25).

Sjöråets förhållande till människor analyseras i nedanstående tabell.

Väsendets förhållande till människor	Aggressiv/farlig	Neutral	Vänlig/hjälpsam	Inte angett
Antalet av sägner	6	4	8	0

Som det framgår från tabellen, delades resultaten ganska jämnt mellan kategorin 'aggressiv/farlig' och 'vänlig/hjälpsam', dock det finns lite mer sägner i den sista gruppen. Här är det viktigt att påpeka att även i sägnerna som har räknats under den första kategorin, skildras sjörået inte alltid som en särskild ond varelse. Ett bra exempel är sägen nr 38 där en fiskare rätt och slätt provocerar sjörået genom att spotta i munnen till henne – och får hår i

hela kroppen som påföljd. Sagen nr 48 är också intressant, men ur en annan synpunkt: nämligen blev upplevaren sjuk efter han hade sett en havsko (det specificeras inte om det tillhör till sjörået eller om den är sjörået i djurgestalt). Kon betedde sig på inget sätt hotande mot upplevaren men uppenbarligen var även synkontakt med ett sådant väsen farligt för människor.

Näst visas resultat över erotiska motiv.

Erotiska motiv	Innehåller något erotiskt motiv	Innehåller inget erotiskt motiv
Antalet av sägner	1	17

Det finns en sägen där det förekom något erotiskt motiv: sägen nr 43. Det handlar om en man som önskade att träffa med en vacker flicka. Så fick han det men det var havsfrun som kom och la sig hos honom.

Nedan står resultat över upplevarens psykiska förhållande mot sjörået.

Det psykiska förhållandet gentemot väsendet	Rädsla	Kallsinne	Nyfikenhet	Förakt	Inte angett/något annat
Antalet av sägner	4	4	4	1	5

Här ser man att sägnerna delades ganska jämnt mellan de första tre kategorierna: ”rädsla”, ”kallsinne” och ”nyfikenhet”. Sedan finns det en sägen (nr 38) där upplevaren kände förakt mot varelsen och fem sägner där ingen emotion kunde identifieras. När man jämför denna tabell med punkten som handlade om väsendets förhållande till människor, då finns det ett slags korrelation mellan kategorin ”rädsla” och ”aggressiv/farlig”: tre av fyra sägner i kategorin ”rädsla” har jag också inkluderat i kategorin ”aggressiv/farlig” (nr 44, 46 samt 48).

Nedankommande tabell innehåller resultaten öven skyddande medel som användes mot sjörået.

Skyddande medel som används	Upplevaren ropar Jesus namn	Upplevaren nämner varelsens namn	Järn eller stål bruks för att skydda sig mot varelsen	Upplevaren sjunger en visa	Något annat	Inga skyddande medel nämns
Antalet av sägner	0	0	1	0	2	15

Tyvärr finns det bara tre sägner där något skyddande medel nämns. I sägen nr 48 står det att man skulle ha kastat en kniv över havskon för att kunna få den till sig. I sägen nr 43 råder en präst att man skulle fria till havsfrun för att hon skulle bort från honom och i sägen 44 sköt man på med silver på sjörået för att jaga bort henne. Däremot finns det flera sägner där det nämns en sak som tillfredställer sjörået – det är mat, speciellt bröd (t.ex. förekommer motivet i sägner 35, 36, 41 samt 42).

Till sist presenteras resultatet över väsendets benämning.

Väsendets namn	Sjörå	Sjöfru	Havsfru	Något annat/inte angett
Antalet av sägner	1	3	8	6

Det är mycket överraskande att det finns bara en enda sägen där väsendet faktiskt kallas för sjörået (sägen nr 34). I tre sägner heter varelsen sjö(jung)fru. Sedan finns det åtta sägner där väsendet hänvisas till som "havsfru" eller "havefru" eller "havsjungfru". Tydligt har Bergstrand använt benämningen "sjörå" i titelval som ett paraply-begrepp som täcker även andra typ av kvinnliga sjöväsen, t.ex. havsfru.

2.5 "Västgötasägner"

2.5.1 Sägner om näcken

Under kapitlet "Näcken" i samlingen "Västgötasägner" har C.M. Bergstrand samlat åtta sägner.

Första tabellen visar resultaten över upplevarens kön.

Upplevarens kön	Man (män)	Kvinna (kvinnor)	Blandad (händelsen upplevas av en grupp personer)	Inte angett
Antalet av sägner	4	0	2	2

Såsom det var i föregående kapitel, ser man även här att i majoriteten av sägnerna upplevdes mötet med näcken av en manlig person. Det var faktiskt inga sägner där upplevaren var en kvinna, dock fanns det två stycken i vilka det var en grupp personer som upplevde mötet samtidigt.

Näst visas resultaten över förverkligandets tid.

Förverkligandets tid	Dagtid	Nattetid	Inte angett
Antalet av sägner	2	2	4

Sägnerna som jag räknade i kategorin 'dagtid' var nr 31 och 32 – i varken av dessa två specificeras det exakt vilken tid på dagen upplevarna träffade näcken, men för att det handlar om barn så är det sannolikt att de inte var ute ensamma på natten utan att det var dagtid.

I nästkommande tabell står resultat över förverkligandets plats.

Förverkligandets plats	Nära vatten, men inte på öppet vatten	På en vattensamling (på öppet vatten)	Inte nära vatten eller platsen inte angett	Nära människors bostad eller arbetsplats	Längre bort från bostaden eller arbetsplatsen	Inte angett
Antalet av sägner	7	1	0	3	2	3

Den vänstra hälften av tabellen innehåller inget som avviker från resultat gällande andra landskap: mötet med näcken ägde oftast rum nära vatten, inte på någon vattensamling (även om det finns exempel på sådana möten också). Däremot är den högre delen av tabellen ganska intressant, speciellt i jämförelse med tidigare skaffade resultaten. Nämligen framgår det från tabellen att det var mer sägner där mötet avspelade sig nära bostad eller arbetsplats, än det fanns möten som ägde rum längre bort. Med detta sagt, måste man ändå ta hänsyn till att resultaten byggs bara på åtta sägner, som är flera mindre än i föregående kapitel.

Nästa tabell som diskuteras handlar om upplevelsens typ.

Typ av upplevelse	Hörselrelaterad	Synrelaterad	Sinnesrelaterad	Inte angett eller ingen direkt kontakt
Antalet av sägner	5	6	2	0

Här hittar man ingenting nytt heller: i de flesta fall upplevaren antingen ser eller hör näcken. Fysisk kontakt förekommer också, men i betydligt färre tillfälle än två förstnämnda.

Gällande näckens gestalter ser resultaten ut följande:

Väsendets gestalt	Tydlig människogestalt (antropomorf gestalt)	Människoliknande gestalt	Djurgestalt (zoomorf gestalt)	Inte angett
Antalet av sägner	0	0	4	4

Bland dessa fyra sägner, som jag kategoriserade som 'inte angett' var det ingen som innehöll någon närmare beskrivning av näckens utseende. Det gick inte heller att ta reda på hans gestalt genom att se på andra elementer i texten, för att det fanns inget som kunde förknippas med antingen djur eller människogestalt. Mycket märkvärdigt fenomen är att förutom sin vanliga hästgestalt uppträder näcken också som ett annat djur – som en katt (se sägen nr 29).

I nästkommande tabell analyserades resultaten över näckens förhållande till människor.

Väsendets förhållande till människor	Aggressiv/farlig	Neutral	Vänlig/hjälpsam	Inte angett
Antalet av sägner	5	3	0	0

Det framgår från tabellen att ganska ofta var näcken aggressiv mot människor. Det stämmer givetvis, men människorna var inte helt oskyldiga heller. I sägnerna 26 och 28 ser vi ett likadant mönster: det finns någon som kontakter näcken för att kunna spela lika bra som han men när det är dags att betala för läxor, då luras näcken. Ett nytt motiv kan man se i sägnen nr 32, som handlar om näcken i hästgestalt som vill lura barn att kliva på sig. I tidigare exempel på samma motiv har något avbrutit handlingen och han har inte hunnit att genomföra sin plan. I sägnen nr 32 står det att näcken lyckades med att ta med sig några barn till vattnet och drunkna dem, denna historia gav även namnet till en sjö. Bengt af Klintberg har givit det motivet indexnummer F101 (af Klintberg 2010: 122).

Följande tabell visar resultat över erotiska motiv som förekom i analyserade sägner.

Erotiska motiv	Innehåller något erotiskt motiv	Innehåller inget erotiskt motiv
Antalet av sägner	0	8

Ingen av analyserade sägner innehöll något erotiskt motiv.

Näst visas resultaten över psykiska förhållande mot näcken.

Det psykiska förhållandet gentemot väsendet	Rädsla	Kallsinne	Nyfikenhet	Förakt	Inte angett/något annat
Antalet av sägner	0	2	3	0	3

I ingen av analyserade åtta sägner är upplevaren uppriktigt rädd för näcken, i alla fall finns det inga textbelägg av det. Även i sägnerna där han uppför sig aggressivt mot någon, framgår det inte tydligt att man var rädd för honom. T.ex. i sägnen nr 26 tar man det lugnt och bara lurar näcken utan att bli skadad på något sätt själv.

Nedankommande tabell visar resultaten över skyddande medel.

Skyddande medel som används	Upplevaren ropar Jesus namn	Upplevaren nämner varelsens namn	Järn eller stål eller bruks för att skydda sig mot varelsen	Upplevaren sjunger en visa	Något annat	Inga skyddande medel nämns
Antalet av sägner	1	0	0	0	0	7

Enda sägnen där det nämns något skyddande medel, är sägnen nr 31. Egentligen ropar barnet ”Åh kors (...)”, och nämner inte Jesus namn, men för att det har ändå koppling med det kristna tron, gör det att näcken flyr.

I den sista tabellen visas resultaten över näckens benämningar.

Väsendets namn	Näcken	Bäckhäst	Näckhäst	Något annat/inte angett
Antalet av sägner	6	0	0	3

I nästan alla åtta sägner kallades väsendet näcken. I sägen nr 27 användes också namnet ’strömkarl’. Det som gör denna sägen intressant, är att i samma sägen kallas han ’näcken’ också, d.v.s två olika benämningar förekommer i samma sägen. Vad det kan bero på är svårt att säga, men en möjlig förklaring kan vara att man inte skiljde mellan näcken och strömkarlen i detta område vart sägnen härstammar ifrån samt växlade fritt mellan olika namn.

2.5.2 Sägner om sjörået

I samlingen ”Västgötasägner” har C.M. Bergstrand inordnat 21 sägner att stå under rubriken ’sjörå’.

Första analyspunkten handlar om upplevarens kön.

Upplevarens kön	Man (män)	Kvinna (kvinnor)	Blandad (händelsen upplevas av en grupp personer)	Inte angett
Antalet av sägner	14	1	3	3

I stora majoriteten av sägner där upplevarens kön var angett, var det en man (eller män) som upplevde mötet med sjörået. Det finns bara en sägen där upplevaren är klart en kvinna (nr 53), några stycken där mötet upplevdes av flera personer samtidigt samt några stycken där upplevarens kön inte var angett. Bland de sista räknade jag även sägen nr 40 som är antecknad i jag-formen - det finns ingen antydning på kön.

För det andra visas resultaten över förverkligandets tid.

Förverkligandets tid	Dagtid	Nattetid	Inte angett
Antalet av sägner	5	2	14

Tyvärr är ingen bestämd tidpunkt angett i två tredjedelar av analyserade sägner. Av de sju där det är det, äger mötet rum under dagtid i fem och under nattetid i två sägner.

Näst kommer resultaten över förverkligandets plats att framföras.

Förverkligandets plats	Nära vatten, men inte på öppet vatten	På en vattensamling (på öppet vatten)	Inte nära vatten eller platsen inte angett	Nära människors bostad eller arbetsplats	Längre bort från bostaden eller arbetsplatsen	Inte angett
Antalet av sägner	11	8	2	3	9	9

Så som med de flesta tidigare analyserade landskap, är det mest sannolikt att träffa sjörået nära vatten. Lite mer sällsynt är det att möta henne på öppet vatten, även om detta motiv förekommer i flera sägner också. Med hänsyn till distansen från ens bostad eller arbetsplats, kan man se att det är mycket mer vanligt att komma i kontakt med sjörået längre bort från dessa ställe. Det finns också exempel av sådana sägner där sjörået uppträder både nära och långt borta från bostaden – så var det t.ex. i sägnen nr 40 i vilken det berättas om hur sjörået

bortrövade en pojke som blev fri, men fick inte lov att gå ut igen för att hans föräldrarna var rädda att hon skulle ta honom igen.

I nedankommande tabell står resultaten över upplevelsens typ.

Typ av upplevelse	Hörselrelaterad	Synrelaterad	Sinnesrelaterad	Inte angett eller ingen direkt kontakt
Antalet av sägner	10	12	0	5

Antalet av sägner i vilka upplevaren kommer i ögonkontakt med sjörået (12) är bara lite högre än antalet av sägner i vilka man hör hennes röst (10). Det finns inga sägner där sjörået rör eller kommer i fysisk kontakt med någon.

Resultaten över sjöråets gestalt visas i följande tabell.

Väsendets gestalt	Tydlig människogestalt (antropomorf gestalt)	Människoliknande gestalt	Djurgestalt (zoomorf gestalt)	Något annat/inte angett
Antalet av sägner	6	6	1	9

Likadant med de flesta tidigare analyserade landskap, dominerar det sjöråets människo- eller människoliknande gestalt i vilken hon framträder i 11 sägner. Det finns en sägen som är räknat både under kategorin 'tydlig människogestalt' och 'djurgestalt' – sägnen nr 34 där sjörået beskrevs som en halv kvinna, halv häst. Ett ganska speciellt motiv finns i sägen nr 40: sjörået uppträder som ett föremål, närmare sagt som ett skepp.

Näst visas tabellen med resultat över sjöråets förhållande till människor.

Väsendets förhållande till människor	Aggressiv/farlig	Neutral	Vänlig/hjälpsam	Inte angett
Antalet av sägner	13	2	6	1

Det finns flera exempel av sägner där sjörået förknippas med sjukdomar (t.ex sägner nr 34 och 54), som visar att hon troddes vara farlig på flera olika sätt. Jag har redan tidigare påpekat ett sägenmotiv vilket berättar om hur man hör en röst i vattnet precis innan någon dör. I Västergötland verkar detta motiv associeras med sjörået: exempelvis i sägner 49 och 50. Sedan finns det exempel av ett annat motiv som jag också tog upp tidigare: sjörået förknippas med kommande oväder (sägen nr 40). Samtidigt kunde hon vara vänlig och hjälpa människor.

Sågen nr 35 och 46 berättar om hur sjörået hjälpte några fiskare med fångsten; i sågen nr 43 varnar sjörået en fiskare för kommande storm.

I nästkommande tabell står resultaten över erotiska motiv.

Erotiska motiv	Innehåller något erotiskt motiv	Innehåller inget erotiskt motiv
Antalet av sägner	0	21

Det finns inga exempel av rent erotiska motiv, dock finns det två sägner (38 och 39) som talar om sjöråets längtan för en make. I sågen 38 borttrövar hon helt enkelt en kille och i sågen 39 lovar hon en man att hon bygger ett slott för honom ifall hon sedan får mannen till sig.

I följande tabell analyseras upplevarens psykiska förhållande till sjörået.

Det psykiska förhållandet gentemot väsendet	Rädsla	Kallsinne	Nyfikenhet	Förakt	Inte angett/något annat
Antalet av sägner	4	4	0	0	13

Någon emotion kunde identifieras i bara åtta sägner: i fyra av dem var det rädsla och i andra fyra var det kallsinne.

Nedan finns resultaten över skyddande medel som används

Skyddande medel som används	Upplevaren ropar Jesus namn	Upplevaren nämner varelsens namn	Järn eller stål eller bruks för att skydda sig mot varelsen	Upplevaren sjunger en visa	Något annat	Inga skyddande medel nämns
Antalet av sägner	2	0	0	0	1	18

I sägner nr 38 och 45 stoppar man sjörået genom att ropa ut Jesu namn (i sågen nr 38 nämns ”Guds ord”). I sågen nr 54 talas om en annan lösning som hjälpte bryta hennes makt: åskan. Det är inte medel i samma betydelse som andra kategorier i tabellen, men från sågens innehåll är det klart att det var något som sjörå definitivt inte gillade.

Den sista tabellen innehåller resultaten över väsendets benämningar.

Väsendets namn	Sjörå	Sjöfru	Havsfru	Något annat/inte angett
Antalet av sägner	6	3	4	8

I sägnerna som innehöll något benämning till väsendet, var namnet 'sjörå' mest populärt. Däremot förekom också benämningar havsfru och sjöfru, den första i fyra och den sista i tre sägner.

3. Sammanfattande analys

3.1 Geografisk redogörelse

3.1.1 Dalsland

Totalt analyserades 41 sägner: 11 som handlade om näcken, 10 som handlade om ström-/forsgubben och 20 som handlade om sjörået.

I jämförelsen med varandra ser man att resultaten delvis skiljer sig ganska mycket från varandra men å andra sidan finns också gemensamma tendenser. Ett mönster som gäller för alla tre väsendena är att mötet med dem upplevdes mycket ofta av män, inte av kvinnor. Avsaknandet av erotiska motiv är också en gemensam tendens som förekommer hos alla tre varelser. Gällande förverkligandets plats kan man säga att mötet i majoriteten av sägnerna ägde rum nära vattnet men inte direkt på någon öppen vattensamling.

Sedan finns det, som sagt, flera kategorier där resultaten avvek ganska mycket. Ett exempel är kategorin "Förverkligandets tid", största dikotomin i den kategorin finns emellan sägnerna som handlar om näcken och dem som handlar om ström-/forsgubben: i de förstnämnda äger mötet med varelsen rum nästan endast på dagtid medan i de sistnämnda händer det, tvärtom, nästan endast på natten. Med sjörået delades resultaten ganska jämnt mellan dag- och natttid. Ett annat exempel på en stor avvikelse är kategorin "Förverkligandets plats", nämligen distansen från hem eller arbetsplats. Här kan man se att i både sägner som handlar om näcken och om sjörået träffar upplevaren varelsen mycket ofta långt ifrån sitt hem eller arbetsplats, ström-/forsgubben däremot möter man nästan enbart i någon kvarn, dvs. på sin arbetsplats (möjligtvis även bostad). Rörande väsendenas förhållande till människor kan man säga, att hos ingen varelse var det så att någon av dessa tre egenskaper som nämndes – aggressivitet, neutralitet, vänlighet – dominerade helt och hållet. Dock är det viktigt att påpeka att både sägner om ström-/forsgubben och om sjörået innehöll några sådana exempel där väsendet sågs som vänlig, medan det inte fanns något exempel på vänlighet i analyserade näcksägner.

3.1.2 Värmland

Totalt analyserades 39 sägner: 13 som handlade om näcken, 10 som handlade om ström-/forsgubben och 16 som handlade om sjörået.

Kategorierna där resultaten överensstämmer mest med varandra, är ungefär de samma som för Dalsland: mötet med det övernaturliga upplevas mycket ofta av män men i bara några enstaka fall av kvinnor samt något erotiskt motiv finns det i bara en av de analyserade 39 sägner. När det gäller förverkligandets plats distans till vattnet, så upplevas möten med näcken och ström-/forsgubbe nästan enbart nära vatten men inte på öppet vatten. Dessutom möts sjörået nästan lika ofta på öppet vatten än inte, så i den del avviker resultat för Dalsland och Värmland från varandra. Med hänsyn till gestalten i vilken respektive väsenden uppträdde i, så kan man se att i flesta fall framträdde de som människor eller i en gestalt som var lik till människor. Den största avvikelsen i denna kategori var att medan det fanns exempel av både sägner om näcken och om sjörået där de uppträdde i djurgestalt, så fanns det inga sådana exempel i sägner som handlade om ström-/forsgubben.

I kategorin "Förverkligandets tid" ser vi samma tendens som hos Dalslands sägner: möten med näcken och sjörået äger rum nästan endast på dagen, men ström-/forsgubben träffar man på natten. Även det som gäller väsendenas förhållande till människor är likadant till Dalslands sägner – i bara en sägen av analyserade 13 kunde näcken sågs ha varit vänlig mot upplevaren, medan relationtalet hos ström-/forsgubben och sjörået var betydligt högre. Rörande distansen från hem eller arbetsplats, så skiljer resultaten lite grann från Dalsland, närmare sagt gäller det resultat för sägner som handlar om sjörået. Nämligen är det så att näcken möts nästan enbart långt ifrån hem eller arbetsplats, så som i Dalsland, och ström-/forsgubben bara nära hem eller arbetsplats, så som i Dalsland, men sjörået möts ungefär lika ofta nära hem eller arbetsplats som långt ifrån hem eller arbetsplats. Gällande upplevarens psykiska förhållande till varelser, så kan man påpeka ingen av sägnerna som handlade om ström-/forsgubben innehöll någon antydning att upplevarna skulle ha varit rädda för väsendet, medan sådana exemplen fanns för näcken och sjörået.

3.1.3 Halland

Totalt analyserades 28 sägner: 12 som handlade om näcken och 16 som handlade om sjörået.

Igen kan man se att en stor majoritet av sägner upplevas av män. För att ström-/forsgubben inte utgör ett separat kapitel i Hallands sägner, så finns det inga avvikelser längre gällande förverkligandets tid: både näcken och sjörået möts oftast på dagen (dock finns det några stycken exempel om möten på nattetid också). Rörande förverkligandets plats ser resultaten i stort sätt likadana ut, även om hos sägner om sjörået verkar det vara lite större sannolikhet att mötet äger rum på öppet vatten. Hos båda två är det däremot så att varelserna träffas längre bort från hem eller arbetsplats. Avsaknandet av erotiska motiv är en genemsam tendens även hos Hallands sägner.

Det finns en ganska stor avvikelse i kategorin "Väsendets gestalt". Mer än i halva av analyserade 12 sägner uppträdde näcken i sin djurgestalt, medan sjörået uppträdde enbart i människo- eller människoliknande gestalt. En sannolik förklaring till varför det finns så många sägner där näcken uppträder i djur(häst-)gestalt är Hallands närhet till Skåne. Nämligen är det sistnämnda landskap enligt Brita Egardt kärnområdet för vattenhästmotivet i svensk folktro (Egardt 1944: 125). Skyddande medel som man använder mot sjörået är också ganska olika: medel som användes mot näcken (att ropa Jesu namn, sjunga en visa eller nämna väsendets namn) förekom nästan inte alls hos sägner som handlade om sjörået. Däremot var det nämnt annorlunda medel för att segra mot sjörået: t.ex. att skjuta henne ihjäl (med en silverkula). Med hänsyn till upplevelsens typ avviker resultaten lite grann också, eftersom i Hallands näcksägner är det bara tre exempel på hur upplevaren hör väsendet, medan det fanns nio sådana exemplen i sägner som handlar om sjörået.

3.1.4 Bohuslän

Totalt analyserades 30 sägner: 12 som handlade om näcken och 18 som handlade om sjörået.

Likadant med Dalsland, Värmland och Halland, så upplevdes de flesta möten med både näcken och sjörået av män. Gällande förverkligandets tid ser vi också att resultaten korresponderar med andra länsskap: mycket ofta ägde mötet rum på dagtid. I kategorin "Förverkligandets plats" har resultaten tidigare varit ganska identiska för både sägner som

handlar om näcken och om sjörået, men i Bohuslän avviker de från varandra. När det gäller distansen till vattnet i näcksägner, så upplevdes de flesta möten nära vatten och inte på öppet vatten, på öppet vatten äger bara ett möte rum. Med sjörået delades sägnerna ganska jämnt mellan kategorin ”Nära vatten, men inte på öppet vatten” och ”På en vattensamling (på öppet vatten)”, med ett litet vinnande för det förstnämnda. Den andra faktoren som undersöktes i kategorin ”Förverkligandets plats – distansen från hem eller arbetsplats – visa ganska olika resultat för näcken och sjörået: majoriteten av sägnerna som handlar om näcken ägde rum nära ens hem eller arbetsplats, men med sjörået visade resultat en motsatt tendens.

Kategorin där resultaten avvek mest, var väsendens förhållande till mänsikor. I sägner som handlar om näcken var det bara en styck där varelsen tycktes att ha varit vänlig mot upplevaren. I sägnerna som handlade om sjörået var det däremot åtta sådana exempel.

3.1.5 Västergötaland

Totalt analyserades 29 sägner: 8 som handlade om näcken och 21 som handlade om sjörået.

Varken sägnerna som handlar om näcken eller de som handlade om sjörået innehöll några erotiska motiv. Resultaten över upplevarens kön visar att, likadant med andra landskap, upplevdes möten med varelserna nästan enbart av män. När man ser på resultat som gäller för förverkligandets plats, så är bilden ungefär samma som med Bohuslänska sägner: i näcksägner träffades varelsen oftast nära vatten, men inte på öppet vatten samt nära ens bostad eller arbetsplats; i sägner som handlar om sjörået ägde mötet rum nästan lika ofta på öppet vatten än nära vattnet och mycket ofta längre bort från bostaden eller arbetsplatsen.

Sedan finns det en hel del kategorier där resultaten som gäller för näcken samt sjörået avviker från varandra. I kategorin ”Väsendets gestalt” ser man att bland näcksägner var det ingen där det nämns att näcken framträdde i sin människogestalt. Dessutom var det bara en sägen som handlar om sjörået där hon hade tagit djurgestalt, i alla andra där gestalten var preciserat, uppträdde hon i människogestalt. Med hänsyn till väsendens förhållande till människor kan det igen konstateras att i ingen av näcksägner tycktes näcken ha varit vänlig mot upplevaren, medan det fanns flera exempel i sägner som handlar om sjörået där hon var just det. Emellertid måste det påpekas att när det gäller upplevarens psykiska förhållande till väsenden, så var det ingen sägen där upplevaren var rättfram rädd för näcken, då däremot fanns det fyra

sägner som handlade om sjörået där upplevarens beteende efter mötet med sjörået kunde identifieras som rädslan.

3.2 Redogörelse över analyskategorierna

3.2.1 Upplevarens kön

Resultaten för den första analyskategori över alla fem landskap ser ut följande:

Upplevarens kön	Man (män)	Kvinna (kvinnor)	Blandad (händelsen upplevas av en grupp personer)	Inte angett
Antalet av sägner (Näcken)	28	7	10	12
Antalet av sägner (Ström-/forsgubbe)	13	1	0	6
Antalet av sägner (Sjörået)	69	2	9	11

Resultaten visar mycket tydligt att en stor majoritet av möten med vattenboende väsen i sägner samlade från Sydvästra delen av Sverige upplevdes av män. Samtidigt finns det exempel av kvinnliga upplevare också, men antalet av sådana exempel är marginell i jämförelse med totala antalet av analyserade sägner i varje grupp. Sedan finns det även sägner som upplevdes av en grupp personer samtidigt, men i ramarna av denna uppsats har man egentligen inget nytta av den information för att den gör indelningen av könsroller inte tydligare. Däremot kan det vara fördelaktig i någon undersökning i framtiden.

När man ser på de specifika väsenden, så förekommer kvinnliga upplevare mest i sägnerna som handlar om näcken. I runda tal 12% av sägner som handlar om näcken är upplevaren en (eller flera) kvinna(-or). Respektive förhållande för sägner som handlar om ström-/forsgubbe är 5% och för sägner om sjörået 2%. Att just sägnerna om näcken innehåller mest exempel på en kvinnlig upplevare kan väl vara en statistisk sak och bero på samlingarnas urval, i sådana fall har det faktumet inget betydelse. Men det kan också, i alla fall delvis, bero på att i medeltida ballader beskrevs näcken ofta som ett väsen som lurade kvinnor att följa med sig till undervattensvärld (af Klintberg 2010: 111). Det motivet förekom inte bland de analyserade sägner, dock är det möjligt att förebilden av näck som umgås med kvinnor har till en viss grad blivit överfört även till sägenberättandet.

Att möten med sjörået upplevdes i stor del av män är samtidigt inte något oväntat: sjörået är ett kvinnligt väsen (dock nämner John Lindow att det förekommer både manliga och kvinnliga sjörå, varav de kvinnliga verkar dominera (Lindow 1978: 39)) och faktumet att hon sågs i folktron som en fresterska har flera forskare redan tidigare påpekat (af Klintberg 2010: 111, Schön 2010: 91).

I sin avhandling har Jochum Stattin nämnt att män och kvinnor mötte näcken under olika omständigheterna, men skriver inget om frekvensen av ett specifikt kön hos upplevelsorna. Att han inte lyftar fram att det finns en så stor klyfta mellan antalet av manliga och kvinnliga upplevelsorna är antagligen beroende på det att han källmaterial ”kommer från skriftliga källor som direkt eller indirekt berör folklig berättartradition” (Stattin 1984: 10), dvs. han har inte koncentrerat bara på sägner utan hade ett mycket breddare urval. Samma förklaring kan ges till varför Ebbe Schön så övertygande framhåller att näcken tyckte om och lockade kvinnor (Schön 2010: 125, 127): han baserade sina resultat på material som tillhör till flera olika genrer. Det är oklart om Stattin eller Schön har också tagit hänsyn till olika sägen- eller folksagamotiv i vilka näcken förekommer. Det är just könsfrågan som Brita Egardt ifrågasätter i artikeln ”De svenska vattenhästsägnerna och deras ursprung”: hon menar att näcken i hästgestalt (hon kallar det vattenhäst) hade i verkligheten inget intresse för sitt offers kön (Egardt 1944: 136).

En möjlig anledning till varför det inte fanns mer sägner där mötet med övernaturliga väsen upplevdes av kvinnor kan baseras på Stattins påstående att kvinnor mötte näcken i närheten av sitt hem, men män gjorde det längre bort, ute i naturen (Stattin 1984: 59). För att de flesta möten med näcken i sägnerna som är analyserade i ramarna av denna uppsats, ägde rum längre bort från den kända hemtrevliga miljön, så är det vanligtvis en man som träffar näcken. Förstås byggs Stattins påstående på hela hans källmaterial, så i kontexten av min uppställning måste man använda det varsamt.

3.2.2 Förverkligandets tid

Resultaten för den första analyskategori över alla fem landskap ser ut följande:

Förverkligandets tid	Dagtid	Nattetid	Inte angett
Antalet av sägner (Näcken)	29	7	20
Antalet av sägner (Ström-/forsgubbe)	0	12	8
Antalet av sägner (Sjörået)	29	9	53

Från tabellen framgår det tydligt att resultaten för ström-/forsgubben avviker ganska häftigt från resultaten för näcken och sjörået. Medan möten med två sistnämnda ägde oftast rum på dagtiden, så träffades ström-/forsgubben endast på natten. Man måste förstås ta hänsyn till det att celler som innehåller resultat för ström-/forsgubbe, representerar bara två av totalt analyserade fem landskap (Dalsland och Värmland). I samlingar som handlar om sägner samlat från Halland, Bohuslän och Västergötaland har Bergstrand inte skapat ett separat kapitel för dem. Även att resultaten för ström-/forsgubben är inte helt representativa för hela Sydvästra Sverige, tror jag dem kan räknas som tillräckliga belägg för att hävda att ström-/forsgubben möttes mycket ofta på natten. Den sista kolumnen i tabellen visar antalet av sägner där ingen tidspunkt var nämnt. I sjöråets fall innehåller den sista cellen mer sägner än två första sammanlagt, i näckens fall är ingen tidspunkt angett i ungefär 35% av totalt analyserade sägner. Detta kan möjligtvis förorsaka frågor om metodval samt om resultatens representativitet, men enligt min mening finns det ändå tillräckligt material för grundliga slutsatser.

Att man mötte näcken i sägnerna mest på dagtiden är egentligen ganska överraskande i ljuset av Jochum Stattins avhandling. Enligt honom var det nämligen så att näcken träffades mest på kvällar och tidiga morgnar, generellt ”under dygnets mörkare del” (Stattin 1984: 52). En möjlig förklaring till det nämns av John Lindow i boken ”Swedish Legends and Folktales” där han skriver att mörkret var en faktor som framkallade eller levandegjorde tron på det övernaturliga. Andra exempel av sådana faktorer är oväder, psykologisk tillstånd, ovanlig omgivning mm. (Lindow 1978: 29, 32). Stattin själv hänvisar till en annan förklaring: näcken ’dök upp’ i ett s.k grått område, dvs. tidsperioden som gränsade dag och natt, ljus och mörker (Stattin 1984: 53). I sägnerna som analyserades i den uppsats, var det tyvärr väldigt få styckna där något exakt klockslag var nämnt, så det går inte riktigt att säga hur ligger hans teori till i hänsyn till denna undersökning.

I flera tidigare skrivna verk om näcken står det att benämningar ström- och forsgubbe är bara regionala synonymer för näcken, men syftar uppenbarligen på samma varelse (Stattin 1984: 24, Lindow 1978: 122, Bergstrand 1936: 18). I hänsyn till förverkligandets plats ser man däremot att det finns också ganska stora skillnader och det är inte riktigt korrekt att betrakta ström- och forsgubben som rena synonymer för näcken.

3.2.3 Förverkligandets plats

Resultaten för den tredje analyskategori över alla fem landskap ser ut följande:

Förverkligandets plats	Nära vatten, men inte på öppet vatten	På en vattensamling (på öppet vatten)	Inte nära vatten eller platsen inte angett	Nära människors bostad eller arbetsplats	Längre bort från bostaden eller arbetsplatsen	Inte angett
Antalet av sägner (Näcken)	42	4	10	17	26	13
Antalet av sägner (Ström-/forsgubbe)	12	0	8	17	1	2
Antalet av sägner (Sjörået)	49	37	5	17	47	27

Den första fakotren som analyserades i punkten ”Förverkligandets plats” handlar om distansen till och närvaro av vattnet. Resultaten kan man se i vänstra sidan av tabellen, de varierar lite grann men det framgår tydligt att möten med alla tre väsen upplevdes mycket ofta i närhet av vatten. I relation med varandra följer väsenden dock lite olika mönster: näcken bemöttes nästan enbart nära vatten, dvs. på stranden eller dylikt, men ytterst sällan på öppet vatten. Sjörået å andra sidan kan visa sig både nära vatten och likadant på öppet vatten (den sista förekommer ändå inte lika ofta). I sägnerna där ström-/forsgubbe förknippas med vattnet, mötte upplevaren honom aldrig på öppet vatten.

Sådana resultat sammanfaller ganska bra med det som tidigare forskningar har kommit fram till. Jochum Stattin menar att det var mycket sällan att man mötte näcken på öppet vatten. Enligt honom kan näckens vana att vistas på strandar, i åar samt bäckar förklaras med redan tidigare nämnda teorin om gränsområden: stranden gränsade land och vatten, rinnande vattnet gränsade ofta ägor (Stattin 1984: 54). Sägner som handlar om möten med ström-/forsgubben utspelar sig vanligtvis i (vatten)kvarnar eller smedjor, alltså är det väntat att detta väsen träffas inte på öppet vatten. Om sjörået har det däremot skrivits att hon kunde behärska över både inlands vattensamlingar och hav (Lindow 1978: 39). Bengt af Klintberg gör en

distinktion mellan benämningar 'sjörå/sjöfru' som enligt honom vistas i sjöar (på inland) och 'havsfru', hennes motsvarighet i havet. Till denna teori återkommer jag senare vid analyspunkten tio. Förutom hemvisten menar dock Klintberg också att annars är de två varelserna nästan identiska (af Klintberg 2010: 111).

Rörande den högra sidan av tabellen där det visas resultaten över distansen till ens bostad eller arbetsplats (dvs. distansen från det stället där mötet med väsendet ägde rum), så märks det också avvikelser mellan respektive väsenden. Mest entydiga är resultat för ström-/forsgubbe som möttes nästan alltid i närheten av en bostad eller arbetsplats. Det hänger ihop med hans sedvana att vara bosatt i kvarnar eller smedjor. Att näcken träffas både nära bostäder, arbetsplatser samt längre bort är ett intressant fenomen för att enligt vissa forskare borde möten med honom äga rum endast på okänt område (Egardt 1944: 123, Lindow 1978: 32). Att i ungefär 30% av fall visar näcken sig nära bostaden eller arbetsplatsen, kan möjligtvis förklaras med att i samlingar över landskapen där C.M. Bergstrand inte har skapat ett separat kapitel för sägner om ström-/forsgubbe (dvs. Halland, Bohuslän, Västergötaland), har de blivit ihopslagna med näcksägner. Gällande sjörået så ser man att i ca 51% av totalt analyserade sägner kom upplevelsen i kontakt med henne längre bort från sin bostad eller arbetsplats. Den tendensen kan förklaras med resultat från vänstra sidan av samma tabell: i många fall visade hon sig på öppet vatten, långt ifrån land.

I sin artikel "One-Dimensionality" skriver Max Lüthi om sägner följandet: "In legends otherworld beings are physically close to human beings. They dwell in his house, in his field, or in the nearby woods, stream, mountain, or lake" (Lüthi 1982: 8). Med första blicket tycks han mena något som direkt strider mot resultaten som jag har kommit fram till, speciellt när det gäller sjörået: att i sägnerna vistas övernaturliga väsenden nära människor. Men när man går in lite djupare i innehållet av artikeln, så blir det klart att han hävdar att väsenden i sägnerna vistas nära människor **i jämförelse med** väsenden i folksagor. Dvs. att personen som möter någon övernaturlig varelse i en sägen, behöver inte resa till något annat, främmande land för det. Dock, som det är påpekat i teoriavsnittet, så är det gården och verkstaden som begreppet "Nära människors bostad eller arbetsplats" betyder i ramarna av den uppsatsen. Allting som sker längre bort än det, räknades till kategorin "Längre bort från bostaden eller arbetsplatsen".

3.2.4 Typ av upplevelse

Resultaten för den fjärde analyskategori över alla fem landskap ser ut följande:

Typ av upplevelse	Hörselrelaterad	Synrelaterad	Sinnesrelaterad	Inte angett eller ingen direkt kontakt
Antalet av sägner (Näcken)	23	38	20	9
Antalet av sägner (Ström-/forsgubbe)	10	9	3	2
Antalet av sägner (Sjörået)	55	56	10	15

Tydligaste aspekten som framgår från tabellen, samt är gemensam för alla tre varelser, är att fysisk kontakt ('sinnesrelaterad' typ) mellan väsenden och upplevarna förekommer betydligt mer sällan än ögon och öronkontakt. I sägnerna om näcken kom upplevarna i fysisk kontakt med honom i första hand när han uppträdde som en häst, dvs. i sin zoomorfa gestalt, men hos ström-/forsgubbe och sjörået fanns det inget liknande mönster. Att de flesta analyserade sägnerna kan räknas som hörsel- och/eller synrelaterad, beror antagligen på det som ligger till grund och har givit upphov till sådana historier, dvs. dålig väder (regn, dimma), psykisk tillstånd (stress, nervositet, rädsla) eller dylikt (Lindow 1978: 32). Det var säkert ganska lätt att se eller höra något otydligt och sedan anknyta det med det övernaturliga, men för att tänkas att ha rört något övernaturligt väsen, måste man ha haft en mycket levande fantasi eller varit i en febril och/eller vansinnig tillstånd.

3.2.5 Väsendets gestalt

Resultaten för den femte analyskategori över alla fem landskap ser ut följande:

Väsendets gestalt	Tydlig människogestalt (antropomorf gestalt)	Människoliknande gestalt	Djurgestalt (zoomorf gestalt)	Inte angett/Något annat
Antalet av sägner (Näcken)	9	9	21	17
Antalet av sägner (Ström-/forsgubbe)	9	4	0	8
Antalet av sägner (Sjörået)	35	23	4	32

Tabellen visar att olika väsen tenderade att framträda i olika gestalter. Medan näcken sågs ungefär lika i hans människo- eller människoliknande gestalt och djur-(häst-)gestalt, så fanns det inget exempel på zoomorfa gestalten i sägnerna om ström-/forsgubbe. Likadant med

ström-/forsgubbe, visade sjörået sig nästan alltid (i sägnerna där någon gestalt var angett) i människo- eller människoliknande gestalt.

Att näcken kan uppträda i både antropomorfa och zoomorfa gestalten är i och för sig nämnt i tidigare forskningar också. En ganska omfattande undersökning har skrivits av Britta Egardt i 1944, med titeln ”De svenska vattenhästsägnerna och deras ursprung”. Hon menar att motivet om näcken i hästgestalt är mest vanlig i Sydvästra Sverige och har sina rötter i Skåne (Egardt 1944: 125). Det kan också förklara varför resultaten i min uppsats visar att näcken uppträder minst lika ofta, om inte oftare, som ett djur än som en människa. Jochum Stattin hävdar dock att antropomorfa gestalten är näckens vanligaste form av framträdandet som följs av zoomorfa gestalten (Stattin 1984: 24-25). För att han har använt källmaterial från många olika arkiv i sin avhandling, då kan detta väl stämma för övriga delen av landet, men för Sydvästra delen av Sverige är det ändå zoomorfa gestalten i vilken näcken framträder oftast.

Sedan skriver både Stattin och Egardt att förutom hästgestalt kunde näcken ta även gestalten av andra slags djur, t.ex. oxe, kalv, gris, katt, hund, fisk m.m. (Egardt 1944: 128, Stattin 1984: 25). I alla sägner som analyserades i ramarna av den uppsats, var det bara en där näcken uppträdde som något annat än häst (sägen nr. 29 från Västergötaland – näcken uppträdde som en katt). Egardt menar till och med att vattenhästen kan uppträda som en person, men med det håller jag inte riktigt med för att den viktigaste karakteristikan av detta väsen är just hans hästgestalt. Bland de 56 sägner som handlade om näcken, som analyserades i denna undersökning, fanns det i alla fall inga exempel på näcken i människogestalt som kallades bäckahäst eller näckhäst eller vattenhäst eller något dylikt. En annan tendens som nämns av både Stattin och Egardt är näckens förmåga att byta skepnad (Stattin 1984: 26. Egardt 1944: 127). I sägnerna uttrycker denna förmåga hans vana att bli osynlig eller försvinna väldigt snabbt (t.ex. efter någon hade friat honom från hans tjänst som arbetshäst), samt att han kunde växa på längden (förekommer ofta när han visade sig för barn och de ville alla kliva på honom). Det kan faktiskt hävdas att i analyserade sägner är näckens uppträdande i hästgestalt förknippad framför allt med två huvudmotiv (formulerat av Britta Egardt): vattenhästen som ridhäst och vattenhästen som arbetshäst (Egardt 1944: 126).

Som redan nämnt, visar tabellen att ström-/forsgubbe och sjörået framträdde mycket sällan (ström-/forsgubbe egentligen inte alls) i djurgestalt. För ström-/forsgubben är sådana resultat inte överraskande för att redan benämningen av väsendet syftar på en mänsklig gestalt (likadant med namnet ”ström**karlen**”). Dessutom är faktumet att sjörået uppträdde i en

zoomorf gestalt i bara fyra av totalt analyserade 94 sägner lite oväntat. Att sjörået kan ta djurgestalt är nämnt i flera verk, bl.a. av af Klintberg och Ebbe Schön (af Klintberg 2010: 111, Schön 2010: 91). Det är viktigt att lyfta fram att i båda verk sägs att sjörået kunde uppträda som halv kvinna, halv fisk (eller ha en fisksvans), så hon kunde inte växla sin gestalt helt och hållet till något djur. Brita Egardt påstår att även sjörået kunde uppträda i hästgestalt, men tillägger strax efter att det finns väldigt få uppteckningar som bevisar det (Egardt 1944: 124). Det fanns en sägen som innehöll ett exempel på sjörået i hästgestalt (från Västergötaland), men i andra tre sägner där sjörået visade sig i djurgestalt, hade hon delvis behållit sin människogestalt, delvis skiftat till fisk. I en sägen från Västergötaland så hade sjörået tagit skepnaden av ett föremål: hon visade sig som ett skepp.

3.2.6 Väsendets förhållande till människor

Resultaten för den sjätte analyskategori över alla fem landskap ser ut följande:

Väsendets förhållande till människor	Aggressiv/farlig	Neutral	Vänlig/hjälpsam	Inte angett
Antalet av sägner (Näcken)	30	23	2	1
Antalet av sägner (Ström-/forsgubbe)	2	7	11	0
Antalet av sägner (Sjörået)	40	21	30	1

I relation till det totala antalet av analyserade sägner, så kan man se att ström-/forsgubben var väsendet som tenderade uppföra sig mest vänligt eller hjälpa människor. I kontrasten till honom ligger näcken, som, enligt resultaten, kan karakteriseras som mest aggressiva varelsen. Om sjörået kan man säga, som jag också påpekade i analysdelen, att hon är ett ganska ambivalent väsen: ibland var hon mycket vänligt mot människor, medan vid andra tillfälle var hon elak och vill bara göra illa. Det som urskiljer sjörået från näcken och ström-/forsgubbe är att hon kunde också framstå som ett förebud av någon kommande företeelse som var av farlig natur. Bland sådana exempel tillhör sägnerna som berättar hur man upplevde oväder efter att ha sett sjörået. Detta fenomen har också nämnt tidigare av John Lindow och Bengt af Klintberg (af Klintberg 2010: 111, Lindow 1978: 39). Båda två forskare lyfter fram att det var sjöråets sätt att varna fiskare och andra folk för kommande storm. Förstås kan det väl tolkas så också, men från konkreta sägner framgår det inte helt entydigt om det var nu meningen att varna personen eller tvärtom straffa honom för att han fick se sjörået samt invaderade hennes habitat.

Sägner om ström-/forsgubben visade att han levde i ett slags symbios med personen han delade hushåll med. På det viset delar han, som John Lindow mycket riktigt har påpekat, gemensamma drag med tomten som också tycks att bebo i gården, nära eller i människors egen bostad (Lindow 1978: 125). Vanligtvis höll han sig bort från mjölnarens eller smedens affärer, men ifall det behövs, så kom han ut och hjälpte till, t.ex. varnade för någon fara. Därtill brukade han lära folk att spela fiol eller något annat instrument, t.ex. harpa (Sahlgren 1924: 43). Samtidigt var det förståligt att han ville ha något slags betalning för dessa ”tjänster” som han gjorde åt folk. Vanligaste kompensationsmedel var mat: i kvarnen brukade mjölnaren lämna lite mat i rummet ström-/forsgubben tycks att vistas, samt lämnades tobak för honom också ibland.

När det gäller näcken, så framgår det från resultaten ganska klart att han sågs som ett hotande väsen. Bengt af Klintberg skriver att i första hand var han förknippad med risken att drunkna (af Klintberg 2010: 111). I sanning var det många sägner som hanlade om detta motiv, bl.a. sägnerna där näcken uppträdde i hästform framför barn. Om tidigmoderna tiden har Mikael Häll skrivit att näcken och vattendrag associerades med en hel del negativa konnotationer, såsom död, sjukdom eller bortföringar (Häll 2011: 612). Det fanns också flera exempel om ritualer som skulle genomföras innan man fick bada utan risken att näcken skulle ”ta dig” – genomförandet av dessa ritualer kallas ”att binda näcken”. Ett annat sägenmotiv som förekom i flera tillfälle var utropandet av dödsförebud. Vanligtvis beskrevs det en röst som kom ur vattnet och sa något som ”Stunden har kommit men mannen är inte här”, sedan kom eller red fram en man som drunknade i vattnet (ofta var det en sjö men i ett tillfälle fall en man ned i en brunn också). Jochum Stattin påstår i sin avhandling att näcken var i första hand farlig mot kvinnor och barn (Stattin 1984: 60). För näcksägner analyserat i denna undersökning, stämmer hans påstående bara delvis: att näcken i hästgestalt brukade visa sig mestadels för barn är korrekt och motivet förekommer i flera tillfälle; däremot är det väldigt få sägner överhuvudtaget där en kvinna upplever mötet med näcken, så det går inte riktigt att göra någon fullständig konklusion baserad på den information. Samtidigt ser man att även i många fall där upplevaren var en man, uppför näcken sig aggressivt mot den personen, så i den uppsatsen finns det egentligen inga belägg för att göra någon könsbaserad distinktion beträffande näckens farlighet.

3.2.7 Erotiska motiv

Resultaten för den sjunde analyskategori över alla fem landskap ser ut följande:

Erotiska motiv	Innehåller något erotiskt motiv	Innehåller inget erotiskt motiv
Antalet av sägner (Näcken)	0	56
Antalet av sägner (Ström-/forsgubbe)	0	21
Antalet av sägner (Sjörået)	2	89

Här kan man se hur resultaten för undantagslöst alla väsen sammanfaller. I dessa två sägner som tycks att ha innehållit något erotiskt motiv, var det inte heller helt entydigt att förhållanden mellan sjörå och upplevelsorna var erotiska, dock syftade texten i båda fall på det. Faktumet att båda sägner med möjligt erotiska inslag handlade om sjörået (i ena fallet användes benämningen "havsfru"), har i min mening ingen större betydelse – två sägner av 91 är definitivt alltför få att det skulle syfta på någon klar tendens eller mönster.

I hela uppsatsen kan just den kategorin vara punkten i vilken mina resultat avviker störst från tidigare skrivna verk om vattenväsen. Mikael Häll skrev att näckens anknytning med sexuella och erotiska motiv framgår även från medeltida och tidigmoderna källor (Häll 2011: 594-596). I Klintbergs "The Types of the Swedish Folk Legend" skriver han om sjörået att hon lockade män att umgås sexuellt med henne (af Klintberg 2010: 111). Ännu mer om detta har Ebbe Schön skrivit i kapitlet "Det mäktiga sjörået" av sin bok "Erotiska väsen": han menar att förföra män var sjöråets största mål; för att få makten över en man räckte det om hon bara blev tilltalad av honom. Schön preciserar att ett av vanligaste motiven var att sjörået försökte förleda ensamma fiskare i sexuellt umgänge (Schön 2010: 91, 93). Av lite äldre verk kan man nämna Brita Egardts artikel där hon hävdade att erotiska inslaget är ett allmängiltigt fenomen hos de flesta övernaturliga varelser (Egardt 1944: 121).

Som redan nämnt tidigare, så byggs Ebbe Schöns argumentation och slutsatser på en hel del olika källor, t.o.m. skönlitterära verk, som är troligen också den största anledningen varför hans resonemang i hänsyn till sjöråets erotiska natur är något helt annat än resultaten i ovanstående tabell visar. Däremot förekommer flera saker som han har lyftat fram även i sägenmotiv som jag har analyserat: i flera tillfälle nämns det att man fick inte svara eller tala med sjörået för att så blev man under hennes makt, samt förekom många möten med sjörået och fiskarna ute på havet (ibland satt hon i en båt, ibland dök hon bara upp ur vattnet). Dock är det viktigt att understryka att även i dessa sägner där sjörået hade fått makt över någon eller

besök en ensam fiskare på havet, följdes det nästan aldrig någon antydning till ett erotiskt bemötande. Gällande Klintbergs påstående om ofta förekommande motiv om (frestelse till) sexuella relationer mellan sjörå och män, är det inte lika lätt att förklara varför mina resultat visar att erotiska motiv förekommer mycket sällan, om alls, i sägnerna om sjörået i Sydvästra Sverige. För att hans resonemang beror också på sägnerna, så kan det inte förklaras med genreurval. Det kan argumenteras att avvikelserna är beroende på större geografiska utsträckningen på hans källmaterial, men då borde det ha nämnts att fenomenet förekommer bara i vissa delar av landet. Förstås kan orsaken till skillnaden mellan Klintbergs och min undersökning ligga i bedömningen av sägenmotiv. På sidan 117 av Klintbergs bok har han gett två exempel över motivet "Erotic relations between water spirit and man" och två av dessa är från Bergstrands "Västgötasägner" (F54 och F55). Jag har inte räknat dem som erotiska för att rent textuellt innehåller de inga belägg för sexuellt eller erotiskt umgänge. I båda fall handlar innehållet om förhållande mellan sjörå och en man, som kan definitivt tolkas som erotiskt i sin natur, men samtidigt kan det också tolkas som sjöråets längtan för mänsklig kontakt i sin ensamhet.

Om näcken har det i flera tillfällen också påpekats hans erotiska karaktär (af Klintberg 2010: 111, Stattin 1984: 33, Schön 2010: 127-128). Klintberg och Stattin preciserar emellertid att detta förekommer mest i äldre medeltida ballader där näcken ofta förekommer som en fastman till någon jungfru. Som det nämdes redan tidigare, så är Ebbe Schöns resultat delvis byggt på skönlitterära verk, bl.a. på dikter av E.J. Stagnelius, som i sin tur kan ha fått inspiration från äldre ballader. Det förklarar delvis varför i ingen av analyserade näcksägner förekom något erotiskt motiv, men samtidigt visar det också hur mycket kan motiv mellan olika folktrogen variera, även när det rör sig om ett och samma väsen.

3.2.8 Det psykiska förhållande gentemot väsendet

Resultaten för den åttande analyskategori över alla fem landskap ser ut följande:

Det psykiska förhållande gentemot väsendet	Rädsla	Kallsinne	Nyfikenhet	Förakt	Inte angett/något annat
Antalet av sägner (Näcken)	13	5	14	10	14
Antalet av sägner (Ström-/forsgubbe)	2	9	3	1	5
Antalet av sägner (Sjörået)	19	17	13	3	39

Till en viss grad korresponderar dessa resultat med dem som gällde för den sjätte analyskategorin ("Väsendets förhållande till människor"): rädsla som en emotion kändes betydligt oftare i sägner om näcken och sjörået, likadant som resultaten för sjätte kategorin visade att de två väsenden uppförde sig aggressivt eller farligt mycket oftare än t.ex. ström-/forsgubbe. Från tabellen framgår det också att under möten med näcken och ström-/forsgubbe kändes nyfikenheten även lite oftare än rädsla, i sägnerna om sjörået var rädslan dock den mest förekommande emotion. I näcksägner representerade nyfikenheten ofta barn som ville rida på näcken i hästgestalt.

Specifikt om näcken kan lyftas fram ett relativt stort antal av sägner i vilka upplevaren kändes förakt mot honom. Huvudsakligen förekommer det beteende i sägnerna som handlar om s.k. förlossningsmotivet, som är ganska grundligt undersökt av Dag Strömbäck i artikeln "Näcken och förlossningen" (1970). Kärnan av detta motiv ligger i tron om näcken, som en fallen ängel, blev utvisat från himlen tillsammans med Lucifer (Lindow 1978: 124, Stattin 1984: 42). Lindow påpekar dock att förlossningsmotivet har spridit framförallt genom ballader och andra könlitterära verk, bl.a. nämner han E.J. Stagnelius kända dikt "Necken". För att meningen med min uppsats är inte att diskutera kring vilket ursprung de olika sägenmotiv har, så ska jag inte ta det vidare, men i alla fall är det ganska klart att förlossningsmotivet är yngre än de flesta andra sägenmotiv som förknippas med näcken.

Vanligaste emotionen som upplevarna kände i mötandet med ström-/forsgubbe, var kallsinne. Det visar att väsendets närvaro vanligtvis fattades att vara ganska naturligt, eller i alla fall inte så speciellt att det framkallade starka känslor. Det är redan påpekat tidigare att ström-/forsgubben delade vissa egenskaper med tomten och i synnerhet en av dem förekommer i

flera tillfälle i analyserade sägner. Nämligen skriver John Lindow om tomten att han är generellt ett välvilligt väsen, såvida han inte förargas (Lindow 1978: 42); exakt samma kan sägs om ström-/forsgubben också: så länge folk inte förstör honom är allting lugnt, men ifall man pratar för högt eller arbetar på fel tid, så får alla se hans missnöje.

3.2.9 Skyddande medel

Resultaten för den nionde analyskategori över alla fem landskap ser ut följande:

Skyddande medel som används	Upplevaren ropar Jesus namn	Upplevaren nämner varelsens namn	Järn eller stål bruks för att skydda sig mot varelsen	Upplevaren sjunger en visa	Något annat	Inga skyddande medel nämns
Antalet av sägner (Näcken)	3	6	8	7	10	28
Antalet av sägner (Ström-/forsgubbe)	0	0	0	0	12	8
Antalet av sägner (Sjörået)	2	0	1	0	14	74

Tendensen som framgår från denna tabell är att skyddande medel i genomsnitt användes mest mot näcken och minst mot sjörået. Användandet av skyddande medel mot ström-/forsgubbe förekom också, men på ett lite anna sätt och det ska jag förklara lite senare i det här avsnittet.

Gällande näcken ser man att antalet av sägner där järn eller stål var uppgivet som ett skyddande medel, korresponderar nästan exakt till antalet av sägner där man sjöng en visa för att hålla näcken bort. Detta är beroende på att i många fall innebar ritualen som kallades ”att binda näcken” både sättandet av ett järn- eller stålobjekt i vattnet och att man hummade en kort visa. I svenska folktron existerade även andra sätt att binda näcken, bl.a. annat kunde man kasta sten eller mat, samt spotta i vattnet. Dessa ritualer följdes också av en kort formel som man ropade ut högt (Stattin 1984: 91). Ett annat sätt att jaga bort näcken innebar nämmandet av hans namn eller något kristet laddat ord (Jesus, kors mm.). Grunden till tron ligger i en gammal uppfattning att namnet är en del av personen; när man brukar någons namn, så får man makt över honom (i denna uppsats kontext är det egentligen tvärtom: ropandet av näckens namn gör att hans makt över personen blir bruten) (Egardt 1944: 130). Inressant nog förekom detta skyddande medel mestadels i sägnerna som handlade om barn som ville kliva på näcken i hästgestalt; i flera tillfälle ropades namnet ut omedvetet, t.ex. sa ett

barn ”jag näcker inte upp” istället av ”jag räcker inte upp”, samt användes kristna ord för att bevisa förvåning rörande hästens storlek, t.ex. i sägen nr 31 från ”Västgötasägnen”: ”Åh kors, ja har aldrig sett så stort hors”. Sedan nämndes det också andra medel: för att fånga en näckhäst, måste man sätta (metall-)betsel på honom och inte ta dem av, annars kunde näcken fly, samt kunde man komma ur näckens inflytande genom att skjuta ett skott med silver.

I sägnerna som handlade om ström-/forsgubben, nämndes det egentligen inga ”riktiga” skyddande medel, men även så berättades det om saker som hjälpte att umgås med honom. Det var etablerats några riktlinjer som invånarna borde följa för att inte förarga ström-/forsgubbe – rent preventivt kan följandet av dessa riktlinjer också ses som skyddande medel. Bland de mest förekommande motiv kan man lyfta fram exemplen i vilka invånarna lämnade mat eller tobak för gubben, samt i vissa fall kastade de mat direkt till forsen som betalning för musiklaxor. Anledningen varför de ”riktiga” skyddande medel inte kunde hittas i sägnerna om ström-/forsgubbe är i min mening ganska enkel: vi såg redan tidigare att han var mycket sällan aggressiv och folk var inte rädd av honom, det var ingen mening att bli av med honom. Tvärtemot: han räknades som en del av hushållet och såg efter att ingen fara sker till det eller dess invånare.

Rörande medel som användes för att skydda sig mot sjörået, kan det lyftas fram att de sammanfaller med näcksägnen i ganska låg grad: i bara två sägner ropas det ut Jesus namn och i en står det att man kan bryta sjöråets makt genom att använda ett föremål gjort av metall (ett kniv). Däremot förekommer det flera andra medel som kunde tillämpas i nödsituationer, t.ex. finns det exempel på skjutandet i sjöråets riktning (i några versioner används det en silverkula). Ett annat sätt hur man kunde fördriva sjörået ur hennes hemvist, var att sprida heliga jord runt hela vattensamligen hon bodde i. Enligt John Lindow är det ett exempel på s.k. ”bindandet”. Enligt honom förekom fenomenet med både näcken och sjörået, vilket medel som användes berodde på aktiviteten tillhands (Lindow 1978: 129). I själva fallet visar sägnernas innehåll att det har mer att göra med typen av väsendet än någon aktivitet: näcken bindas med järn-/stålstavar eller andra liknande föremål och sjörået med kyrkogårdsjord. I första blick tycks det vara förvånansvärt att, i jämförelse med näcksägnen, nämndes något skyddande medel i bara fåtal av sägnerna. Emellertid när man går tillbaka till analyskategorin nr sex (”Väsendets förhållande till människor”), så står det där att i 21 sägner betedde sjörået sig neutralt och i 30 sägner till och med vänligt mot folk – i fall man inte fick skada av sjörået utan kanske tvärtom hjälp, var det väl inget behov för att skydda sig mot henne.

3.2.10 Väsändets namn

Resultaten för den tionde och därmed sista analyskategori över alla fem landskap ser ut följande:

Väsändets namn	Näcken	Bäckahäst	Näckhäst	Något annat/inte angett
Antalet av sägner	41	1	2	13

Väsändets namn	Strömgubbe	Forsgubbe	Något annat/inte angett
Antalet av sägner	11	7	2

Väsändets namn	Sjörå	Sjöfru	Havsfru	Något annat/inte angett
Antalet av sägner	37	11	14	29

Variation mellan olika benämningar i näcksägner hade inte en stor utsträckning, i 41 av totalt 56 analyserade sägner kallades väsendet ”näcken” (i tabellen finns det 57 uppräkningsdär för att i en sägen förekommer det två olika benämningar). Förutom namnen ”bäckahäst” och ”näckhäst” som är representerade i tabellen, hittar man enstaka exempel på andra benämningar också, t.ex. ”bäckamannen”, ”strömgubbe” (det namnet används i två sägner från Bohuslän, där Bergstrand inte hade skapat en separat underkategori för sägner om ström-/forsgubben) samt ”strömkarl”. Att näcken tycks ha varit det vanligaste namnet på manliga vattenväsendet i nästa hela Sverige, är påpekat av flera forskare (Bergstrand, M 1936: 15; Stattin 1984: 24). Möjligtvis den mest omfattande översikt över olika benämningar som förknippas med näcken, är presenterad i Maja Bergstrands artikel ”Näcken som musikaliskt väsen” (1936) i form av en karta. Den visar också att i Sydvästra Sverige används det, med några undantag, mest benämningen ”näcken”. I ljuset av ovanstående resultat kan det i alla fall påstås att i analyserade fem landskap brukades detta namn i allmänhet för manliga vattenväsendet oavsett om han dök upp i djur- eller människogestalt (ström- och forsgubbe räknar jag som ett separat väsen beroende på en stor mängd redan frambringade olikheter mellan det väsendet och näcken).

Med hänsyn till ström-/forsgubben, så förekommer det bara två typer av namn: strömgubbe och forsgubbe. Som redan lyftat fram, är benämningen ”strömgubbe” använt även i två sägner från Bohuslän, fast på grund av Bergstrands kategoriseringssystem, tillhör dem till en annan

grupp. Att han har skapat en separat rubrik för sägner om ström-/forsgubben i bara två av dessa fem samlingar som ligger som primära källor för min uppsats, kan bero på saknaden av tillräckliga exemplen. Å andra sidan skriver Maja Bergstrand i sin artikel att i Västergötaland i alla fall var ”strömgubbe” ett känt väsen (Bergstrand, M 1936: 18). Under redogörelsen över analysresultaten har det blivit klart att föreställningen enligt vilken ström-/forsgubben bara är en synonym för näcken och inte ett självständigt väsen, är missvisande. I flera analyspunkter har jag påvisat att resultaten för sägnerna som handlade om näcken samt dem, som handlade om ström-/forsgubben, avviker diametralt. T.ex. gäller det för kategorier ”Förverkligandets tid”, ”Förverkligandets plats” (distansen från bostad/arbetsplats) och ”Väsendets förhållande till människor”. Dessa bevis tyder på att den traditionella forskningsbilden skulle omprövas och han borde behandlas som ett väsen, som är i några avseenden lik till näcken (båda förknippas med musiken), men ändå separat och knutet till vissa specifika sägenmotiv (t.ex. kvarnens/smedjans beskyddare).

Beträffande resultat över sägnerna om sjörået kan det utpekas en jämnare indelning till kategorierna, men ändå är det en benämning som förekommer betydligt oftare än andra: ”sjörået”. När man ser på resultaten för varje landskap för sig, så avslöjas ett mönster som visar vilken påverkan har kustlinjens tillvaro till respektive benämningar. I samlingen ”Bohuslänska sägner” fanns det bara ett exempel där namnet ”sjörået” var brukat, medan ”havsfru” omnämndes i åtta sägner. I sägnerna från Västergötaland var namnet ”havsfru” använt i fyra stycken och i sägnerna från Halland i två fall. Däremot förekommer namnet ”havsfru” inte alls i sägnerna som har blivit anteckade från Dalsland eller Värmland – för tydlighetens skull vill jag lyfta fram att varken Dalsland eller Värmland har en kustlinje mot Nordsjön. Innehållsmässigt är det dock inga stora avvikelser, oavsett om varelsen kallades ”sjörået”, ”sjöfrun” eller ”havsfrun”.

4. Sammanfattning

Syftet med denna uppsats var först och främst att kartlägga egenskaper som kännetecknar vattenboende folktroväsen i sägner från Sydvästra Sverige, samt att genomföra en analys och jämföra samlade resultat med tanke på påvisade egenskaper. Särskild vikt lade på fyra punkter som nämndes i inledningskapitlet av uppsatsen: tid och plats där mötet med väsendet ägde rum, väsendets gestalt, väsendets attityd till människor och till sist väsendets attityd till olika kön. För genomförandet av analysen valde jag att använda en modell ur Juha Pentikäinens avhandling "The Nordic Dead-Child Tradition – Nordic Dead-Child Beings", som han kallar funktion-analytisk inställning. Modellen var omarbetad så att det skulle passa med min uppsats syfte. Totalt bestod den av sju punkter – upplevarens kön, förverkligandets tid, förverkligandets plats, typ av upplevelse, övernaturliga väsendets roll, upplevarens beteende och övernaturliga väsendets namn – som utgjorde tio analyskategorier (under punkten "övernaturliga väsendets roll" var skapat tre underkategorier: väsendets gestalt, väsendets förhållande till människor och erotiska egenskaper; under punkten "upplevarens beteende" var skapat två underkategorier: psykiska förhållande mot väsendet och användande av skyddande medel mot det övernaturliga).

Primära källor, som analysen byggdes på, bestod av fem sägensamlingar, alla utgivna av Carl-Martin Bergstrand: "Dalslandssägner", "Värmlandssägner", "Hallandssägner", "Bohuslänska sägner" samt "Västgötasägner". Utgivaren hade redan kategoriserat sägnerna enligt väsenden som framkom i dem. I "Dalslandssägner" och "Värmlandssägner" fanns separata kapitlen för tre varelser: näcken, ström-/forsgubbe och sjörået. I andra tre hade separata kapitlen skapats bara för näcken och sjörået. Alla sägnerna i dessa samlingar analyserades enligt ovannämnda modellen och jag skapade tabeller över varje analyserade sägengrupp. Efter analysdelen angav jag kort vilka tendenser förekom hos enstaka landskap och sedan sammanfattade resultat för alla analyskategorier över alla landskap. I tillägg till det så jämförde jag resultat för olika väsendena med varandra och tog upp de viktigaste fynden enligt uppsatsen syfte samt frågeställningar.

En av de viktigaste rönen var att möten med det övernaturliga upplevdes nästan enbart av män. Resultaten var ganska likadana för alla väsenden, utan stora avvikelser. Särskilt påfallande är det med tanke på näcken och hans avbildning som ett kvinnohotande väsen i många tidigare verk. En annan upptäckt som är delvis knuten till det första och minst lika

viktig, berör erotiska egenskaper. Erotiska motiv saknas nästan helt och hållet från analyserade sägnerna: över hela analysmaterialet finns det bara två sägner som syftar (inte heller entydigt) på något erotiskt motiv. Även här strider mina resultat mot de tidigare skrivna verk där både näcken och sjörået ofta har skildrats som erotiska väsen.

Det är också intressant att se på vilken tid och i vilket ställe möten med vattenväsenden skedde. Även om i flera tillfälle har det påpekats att näcken uppträder vanligtvis i mörkret, så visade resultaten ändå att flesta möten ägde rum på dagtid, och likadant med sjörået. Bara ström-/forsgubbe framträdde på nattetid. Med hänsyn till platsen där upplevaren kom i kontakt med varelsen, så uppstod flera intressant rön. För det första kan nämnas att när näcken och ström-/forsgubben visade sig nästan endast på stranden eller vid något vattendrag, så träffades sjörået i en tredjedel av sägnerna tillika på öppet vatten. Däremot rörande distansen från den platsen till något bosättningsområde (dvs. arbetsplats eller bostad), så visar resultaten olika drag för alla tre varelser: ström-/forsgubben uppträdde enbart nära bostaden eller arbetsplatsen; näcken tenderade att visa sig längre bort från människors bostad men framträdde i flera tillfälle även i dess närhet; sjörået uppenbarade sig oftast längre bort från människors bostäder, han visade sig i dess närhet i bara en femtedel av analyserade sägner.

Från analysresultaten framgår det att näcken visade sig ungefär lika ofta i sin djurgestalt än som en man, medan det fanns knappt några få exempel på sjörå i djurgestalt. Ström-/forsgubben uppträdde bara i människo- eller människoliknande gestalt. Djurgestalten i näckens fall innebär att han framträdde som en häst och det förekom huvudsakligen i två sägenmotiv. I det första uppenbarade näcken sig i hästgestalt till barn som sedan försökte kliva på honom för att rida, i det andra lyckades man fånga näcken i hästgestalt och bruka honom som en arbetshäst tills näcken släpptes fri genom någon händelse. Sjørået, å andra sidan, när hon visar sig i djurgestalt, förknippas med fisk och fiskgestalten. Till skillnad från näcken i hästgestalt, bytte sjörået dock inte sin skepnad helt, utan uppenbarade sig som halv-kvinna halv-fisk.

Slutligen uppvisade analysens resultat ett slags avvikelse rörande väsendens förhållande till människor också. Nämligen framstår det att näcken betedde sig (eller tycktes bete sig) aggressivt eller farligt i majoriteten av analyserade sägner. Det var bara två exempel i vilka han uppförde sig vänligt eller hjälpsamt mot upplevaren. Ström-/forsgubben däremot betraktades ha varit en relativt vänlig varelse för att han betedde sig aggressivt i bara två sägner. Ställningen som sjörået hade mot människor kan bäst beskrivas mer ordet

”ambivalent”: i många fall var hon elak och hotande, men nästan lika ofta beskrevs hon som ett godhjärtat väsen som hjälpte fiskare få större fångster.

Ett annat viktigt rön, som inte var direkt knutet till frågeställningar, var att ström-/forsgubben skulle betraktas som en separat varelse. Grunden till detta påstående ligger i det att han är förknippad med tydliga sägenmotiv och inte förekommer i andra förhållanden. Trots att han delar vissa egenskaper med näcken, borde han (i alla fall i sydvästra Sverige) behandlas som ett självständigt vattenlevande väsen och inte bara en av näckens uppträdandeformer.

Sammanfattningsvis vill jag påstå att min uppsats har bevisat i flera ställe att de flesta tidigare verk som är skrivna om vattenboende väsen i svensk folktro, är alltför generaliserade för att dem saknas genreavgränsningen. Synpunkterna som tagits upp i den uppsats ligger som belägg att ett antal egenskaper, som tycktes ha varit kännetecknande för vattenboende väsenden, inte alls förekommer i sägner. Analysen själv har visat sig vara relativt framgångsrik, just därför att i många avseenden har resultaten bidragit eller även ifrågasatt tidigare forskning om vattenboende väsenden i svensk folklöre. Dock vill jag understryka igen att resultaten i den uppsats gäller bara för sydvästra Sverige (utan Skåne) och bara för folksägner. För att få en grundligare översikt om ämnet över hela Sverige behövs det att inkludera källmaterial även från andra landskap. Ifall någon skulle vilja undersöka vattenboende väsendens tillvaro i hela folktron, då skulle källmaterialet innehålla ett tillräckligt urval från samtliga folktrogenrer (sägner, folksagor, ballader, folkvisor mm.).

Litteraturförteckning

Bergstrand, Carl-Martin (1944). *Västgötasägner*. Göteborg: Gumperts förlag

Bergstrand, Carl-Martin (1947). *Bohuslänska sägner*. Göteborg: Gumperts förlag

Bergstrand, Carl-Martin (1948). *Värmlandssägner*. Göteborg: Gumperts förlag

Bergstrand, Carl-Martin (1949). *Hallandssägner*. Göteborg: Gumperts förlag

Bergstrand, Carl-Martin (1951). *Dalslandssägner*. Göteborg: Gumperts förlag

Bergstrand, Maja (1936). Näcken som musikaliskt väsen. *Folkminnen och folktankar*, s. 14-31

Egardt, Brita (1944). De svenska vattenhästsägnerna och deras ursprung. *Folkkultur* 4, s. 119-166

Häll, Mikael (2011). Näckens dödliga dop. *Historisk tidskrift* 131:3, s. 590-620

af Klintberg, Bengt (2010). *The Types of the Swedish Folk Legend*. Helsinki: Academia Scientiarum Fennica

Lindow, John (1978). *Swedish Legends and Folktales*. Berkeley: University of California Press

Lüthi, Max (1982). *The European Folktale – Form and Nature*. Bloomington: Indiana University Press

Oring, Elliott (red.) (1986). *Folk Groups and Folklore Genres – An Introduction*. Utah: Utah State University Press

Pentikäinen, Juha (1968). *The Nordic Dead-Child Tradition – Nordic Dead-Child being: A Study in Comparative Religion*. Helsinki: Academia Scientiarum Fennica

Sahlgren, Jöran (1924). *Nordiska ortnamn i språklig och saklig belysning*. Lund: Gleerup

Schön, Ebbe (2010). *Erotiska väsen*. Stockholm: Carlsson

Stattin, Jochum (1984). *Näcken – Spelman eller gränsvakt*. Stockholm: Liber förlag

Strömbäck, Dag (1970). Näcken och förlossningen. *Folklore och Filologi*, s. 115-122

Thompson, Stith (1977). *The Folktale*. Berkeley: University of California Press

Resümee

Käesoleva magistritöö eestikeelne pealkiri on „Kohtumine näki ja vetevaimuga: uurimus veeolenditega seotud uskumustest Edela-Rootsi muistendites“. Töö laiemaks eesmärgiks oli kaardistada erinevate vee ning veekogudega seotud üleloomulike olendite kohta käivaid uskumusi ning kitsamaks eesmärgiks nimetatud olendite omavahel võrdlemine ja tähtsamate erinevuste väljatoomine. Samuti soovisin enda kogutud materjali võrrelda varasemate uurimustega rootsi rahvausundis esinevatest veeolenditest ning viimaks oli kavas vaadelda võrdlevalt erinevaid Edela-Rootsi maakondi ning analüüsida, kas geograafiline positsioon – näiteks avatus merele – omab mingit mõju muistendites esinevatele motiividele.

Primaarsete allikatena kasutati viite muistendikogumikku, mis kõik olid koostatud Carl-Martin Bergstrandi poolt. Iga kogumik hõlmas ühest Edela-Rootsi maakonnast kogutud muistendeid, esindatud olid Dalsland, Halland, Värmland, Bohuslän ning Västergötaland. Töö teoreetilise poole ning analüüsimudeli aluseks oli soome folkloristi Juha Pentikäineni funktsioon-analüütiline käsitlus (*Function-analytical approach*), mida saab edukalt rakendada erinevate üleloomulike olenditega kokkupuudetest jutustavate allikate uurimiseks. Nimetatud käsitluse kohandatud versiooni aluseks võttes analüüsisin ning koostas in saadud tulemuste kohta iga olendi ning iga maakonna lõikes eraldi tabeli.

Väga üldiselt võib rootsi folklooris esinevad veeolendid jagada kaheks: näkk (*näcken*) ning vetevaim (*sjörå*). Mõlema olendi puhul esineb ka terve hulk alaliike, kes erinevad üksteisest nii käitumise, välimuse kui ka ohtlikkuse poolest. Lisaks on mitmed alaliikidest seotud üsna kindla geograafilise regiooniga. Läbiviidud analüüs näitas, et näkki ja vetevaimu nähti üsna mitmeski suhtes väga erinevate olenditena. Tähtsamatest tulemustest võib välja tuua näki tuntavalt kõrgema ohtlikkuse astme: oli väga harv juhus, kui muistendis mainiti teda kui neutraalset või sõbralikku olendit. Seevastu vetevaimu kohta käivates lugudes räägiti temast üsna tihti positiivselt. Kui näkk näitas ennast sagedasti ka looma, täpsemalt, hobuse kujul, siis vetevaimu kirjeldati valdavas enamuses muistenditest inimesena. Vaid mõnes üksikus esines ta pool-naise, pool-kalana. Vetevaimu võis kohata nii kalda ääres kui ka avamerel, kaugel kaldast, tulemused jagunesid umbes pooleks; seevastu näkk tavatses inimestega kontakti otsida pea eranditult jõe või järve kaldal, peaaegu mitte üheski muistendis ei ilmutanud ta ennast avamerel.

Võrreldes varasemate uurimustega rootsi folklooris esinevatest veeolenditest, on üheks tähtsamaks avastuseks erootiliste motiivide pea täielik puudumine. Erootilist ja seksuaalset alatooni veeolendite suhtluses inimestega on rõhutatud mitmed tuntud skandinaavia folkloristid, kuid väga tõenäoliselt ei ole seda varem uuritud žanripõhiselt. Käesolevas töös toodud info põhjal võib väita, et muistendites (vähemalt Edela-Rootsis) see külg puudub. Sellega on seotud ka üks teine tähelepanek: varasemalt on paljud veeolendite temaatikat uurinud folkloristid väitnud, et näkk, kui meesoost olend, ilmutab ennast pigem naistele ning vetevaim, kui naissoost olen, vastupidi meestele. Siinses töös kogutud info näitab, et vähemalt Edela-Rootsi muistendites oli see väga harv juhus, kui veeolend mõne naisega kontakti asus, peamiselt ilmutasid nad ennast siiski meestele.

Lihtlitsents lõputöö reprodutseerimiseks ja lõputöö üldsusele kättesaadavaks tegemiseks

Mina, Sander Mändoja,

1. annan Tartu Ülikoolile tasuta loa (lihtlitsentsi) enda loodud teose,

„Möten med näcken och sjörådet: En studie av trosföreställningar kring vattenboende väsen i sägner från sydvästra Sverige”,

mille juhendaja on Daniel Sävborg,

- 1.1.reprodutseerimiseks säilitamise ja üldsusele kättesaadavaks tegemise eesmärgil, sealhulgas digitaalarhiivi DSpace-is lisamise eesmärgil kuni autoriõiguse kehtivuse tähtaja lõppemiseni;
- 1.2.üldsusele kättesaadavaks tegemiseks Tartu Ülikooli veebikeskkonna kaudu, sealhulgas digitaalarhiivi DSpace'i kaudu kuni autoriõiguse kehtivuse tähtaja lõppemiseni.
2. olen teadlik, et punktis 1 nimetatud õigused jäävad alles ka autorile.
3. kinnitan, et lihtlitsentsi andmisega ei rikuta teiste isikute intellektuaalomandi ega isikuandmete kaitse seadusest tulenevaid õigusi.

Sander Mändoja

Tartus, **22.05.2015**